

AGNIESZKA ZIELIŃSKA *

 <https://orcid.org/0000-0003-1016-225X>

ANDRZEJ OLLECH **

 <https://orcid.org/0000-0002-2241-4744>

IMIENNICTWO NA TERENIE DZIELNIC TORUŃ – MOKREGO
I BYDGOSZCZY – SZWEDEROWA W LATACH 1875–1914
JAKO EGZEMPLIFIKACJA ZRÓŻNICOWANIA KULTUROWEGO LUDNOŚCI
ORAZ ZMIAN W OBYCZAJOWOŚCI NA PRZEŁOMIE WIEKÓW

Abstract

Anthroponymy in the Districts of Toruń – Mokre and Bydgoszcz – Szwederowo in the Years 1875–1914 as an Exemplification of Cultural Diversity of the Population and Changes in Sociocultural Reality at the Turn of the Century

The article discusses the issue of giving newly born children first names in two working class residential areas: Mokre in Toruń and Szwederowo in Bydgoszcz, between 1875 and 1914. The source base consisted of parish registers and the birth register of the General Register Office for those areas. The main research objectives were to determine the total population, the denominational structure of the two districts, the number of births with respect to denomination, births in terms of the number of given names, the popularity of first names, second names and the first-name summaries in the denominational context for each district. Both areas showed similar features of the denominational structure: an increasing percentage of Catholics at the expense of Evangelicals, the existence of small communities of Jews and representatives of other Christian denominations. In terms of anthroponymy in working class districts, certain similarities were observed, although there were also differences, primarily in the middle names given to newly born children. In Szwederowo, Catholics far more commonly opted for the first name only, whereas Evangelicals – for one or more middle names. In Mokre, on the other hand, the ratio between persons with first name only and those with middle names was more balanced. In both districts, the differences were mainly in the context of the denominational structure, which involved the attachment of Catholics to names from Christian tradition, especially those derived from the New Testament, while Evangelicals to names of Germanic origin, as well as those referring to the dynasty or literary characters.

Keywords: Toruń, Bydgoszcz, turn of the twentieth century, anthroponymy, parish registers, birth register of the General Register Office

* Instytut Historii i Archiwistyki, Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu

 azi@umk.pl

** Niezależny badacz

 a.ollech@wp.pl

Nadesłany 8.07.2022; Nadesłany po poprawkach 11.01.2023; Zaakceptowany 20.01.2023

Badania społeczne na populacjach ludzkich pozwalają na wnikliwą obserwację ich cech charakterystycznych oraz różnorodnych przemian w nich zachodzących. Mowa tu jednak nie tylko o cechach i zmianach w strukturach liczbowych, lecz także w rozlicznych sferach życia, na które niebagatelny wpływ mają kwestie gospodarcze, społeczne czy tradycje. Jednym ze sposobów zgłębiania wiedzy na temat tych zagadnień jest analiza nadawania imion nowo narodzonym dzieciom. Może ona być dopełnieniem badania urodzeń w danej grupie ludzkiej. Jest to pozornie drobny element obyczajowości, który jednak jest nam w stanie wiele powiedzieć o badanej społeczności. Zagadnienie imiennictwa było podejmowane przez wielu badaczy, szczególnie tych zajmujących się demografią historyczną¹, genealogią i onomastyką polską².

¹ Zygmunt SUŁOWSKI, *Imiona chrzestne w parafii Piotrawin w XVII–XIX wieku*, Roczniki Humanistyczne, t. 20: 1972, s. 99–116; Marian PAULEWICZ, *Dobór imion i rodziców chrzestnych w Chęcinach w latach 1726–1810. Zagadnienia demograficzne*, Katecheta, t. 18: 1974, nr 1, s. 11–16; Krzysztof MAKOWSKI, *Rodzina poznańska w I połowie XIX wieku*, Poznań 1992, s. 153–158; Marek GÓRNY, *Wybór imion chrzestnych dla dzieci szlacheckich w powiecie kcyńskim w XVII wieku*, Genealogia. Studia i Materiały, t. 5: 1995, s. 53–67; Jerzy SPYCHAŁA, *Rodzina w parafii Strzelce Opolskie w latach 1766–1870*, Śląskie Studia Demograficzne, t. 5: 2001, s. 23–28; Danuta DASZKIEWICZ-ORDYŁOWSKA, *Rodzina w parafii toszewskiej w latach 1789–1877*, Śląskie Studia Demograficzne, t. 5: 2001, s. 86–89; Anna CZOŃ, *Ruch naturalny ludności w parafii junczewskiej w latach 1801–1817 (na podstawie ksiąg metrykalnych)*, Przeszość Demograficzna Polski, t. 29: 2010, s. 99–139; Piotr RACHWAŁ, *Imiona chrzestne mieszkańców Iskrzyny w XIX wieku na podstawie metryk parafii Krościenko Wyżne z lat 1848–1900*, Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne, t. 94: 2010, s. 257–274, DOI: <https://doi.org/10.31743/abmk.11647>; Ewa M. RYGUŁA, *Imiennictwo w Kobiórze w XVIII wieku*, Wieki Stare i Nowe, t. 8: 2011, s. 104–127; Agnieszka ZIELIŃSKA, *Imiona chrzestne wśród katolików i ewangelików w Toruniu w XIX i na początku XX wieku*, Rocznik Toruński, t. 39: 2012, s. 161–193; Sabina REJMAN, *Imiona nadawane dzieciom w rzeszowskiej parafii farnej na początku XX wieku*, Przeszość Demograficzna Polski, t. 39: 2017, s. 253–281, DOI: <https://doi.org/10.18276/pdp.2017.39-10>.

² Zob. m.in. Krzysztof MOSINGIEWICZ, *Imię jako źródło w badaniach genealogicznych*, [in:] *Genealogia – problemy metodyczne w badaniach nad polskim społeczeństwem średniowiecznym na tle porównawczym*, red. Jacek HERTEL, Toruń 1982, s. 92–97; Krzysztof MIKULSKI, *Kryterium imionowe w badaniach nad genealogią patrycjatu toruńskiego w XIV–XVI wieku na przykładzie rodziny Hitfeldów*, [in:] *Venerabiles, nobiles et honesti. Studia z dziejów społeczeństwa Polski średniowiecznej. Prace ofiarowane profesorowi Januszowi Bieniakowi w siedemdziesiąt rocznicę urodzin i czterdziestopięciolecie pracy naukowej*, red. Andrzej RADZIWIŃSKI, Anna SUPRUNIUK, Jan WRONISZEWSKI, Toruń 1997, s. 307–318; Krzysztof MIKULSKI, *Pułapka niemożności. Społeczeństwo nowożytnego miasta wobec procesów modernizacyjnych (na przykładzie Torunia w XVII i XVIII wieku)*, Toruń 2004, s. 258–298; Kinga BANDEROWICZ, *Imiona poznaniaków u progu XVII stulecia (na materiale Akt sądu wójtowskiego)*, Poznańskie Studia Polonistyczne. Seria Językoznawcza, t. 15: 2009, s. 137–152, DOI: <https://doi.org/10.14746/pspsj.2009.15.8>; Maria MALEC, *Wkład krakowskiego językoznawstwa polonistycznego do nauki o imionach osobowych*, LingVaria. Półrocznik Wydziału Polonistyki Uniwersytetu Jagiellońskiego, t. 1: 2006, nr 1, s. 127–137.

Głównymi celami niniejszego artykułu było zbadanie preferencji w nadawaniu imion dzieciom na terenie dwóch dzielnic robotniczych: toruńskiego Mokrego i bydgoskiego Szwederowa pod koniec XIX i na początku XX w. oraz porównanie tych dwóch obszarów pod względem liczby ludności, struktury wyznaniowej, mód i prądów kulturowych, które docierały do badanych populacji i rzutowały na dobór imion nadawanych nowo narodzonym dzieciom. Na podejmowane decyzje w tej kwestii wpływały: wyznanie, działalność duchownych, polityka, literatura, sztuka, relacje ustne, kontakty towarzyskie i zawodowe. Jako że industrializacja miast i powstawanie dzielnic robotniczych było cechą charakterystyczną dla przełomu XIX i XX w., badania nad tymi dwoma osiedlami można uznać za dobry przykład zróżnicowania kulturowego i religijnego zamieszkałej tam ludności oraz zachodzących wówczas zmian w obyczajowości. W artykule więc próbowano odpowiedzieć na kilka pytań: ile imion nadawano przy chrzcie dzieciom na Mokrem i na Szwederowie w końcu XIX i na początku XX w.; jak zmieniała się popularność nadawanych imion pierwszych, drugich i zestawień; czy wystąpiły różnice w popularności nadawanych imion między poszczególnymi wyznaniem oraz osiedlami robotniczymi; w jaki sposób badane populacje poddawały się modom na określone typy imion.

Cezury czasowe zastosowane w artykule odnoszą się z jednej strony do roku 1875, gdy po raz pierwszy dla całego roku kalendarzowego zebrano dane pochodzące z urzędów stanu cywilnego (*Standesamt*), które na terenie zaboru pruskiego powstały pod koniec roku 1874. Z drugiej zaś strony badanie zakończono na roku 1914, gdy wybuchła pierwsza wojna światowa, mająca niebagatelny wpływ na zjawiska demograficzne, a przez to i kulturowe.

Jeśli chodzi o źródła, to w przypadku Mokrego dokonano analizy ksiąg metrykalnych chrztów dwóch parafii, w skład których dzielnica ta wchodziła. Dla katolików była to parafia Najświętszej Marii Panny w Toruniu, dla ewangelików zaś – parafia św. Jerzego³. Dla ludności żydowskiej oraz innych wyznań chrześcijańskich były eksplorowane akta stanu cywilnego Torunia za lata 1875–1914. Źródła tego typu zostały także wykorzystane w celu weryfikacji danych z ksiąg metrykalnych. W przypadku Szwederowa dla ogółu danych wykorzystanych w artykule posłużyły księgi stanu cywilnego w Bydgoszczy. Krytyka zewnętrzna i wewnętrzna wykorzystanych materiałów źródłowych pozwala stwierdzić, że były one wiarygodne i kompletne. Zarówno księgi metrykalne Mokrego, jak i akta stanu cywilnego Mokrego oraz Szwederowa były sporządzane w języku niemieckim, więc również imiona, niezależnie od

³ Więcej informacji o tych parafiach zob. Elżbieta ALABRUDZIŃSKA, *Stosunki religijne w Toruniu (1815–1914)*, [in:] *Historia Torunia*, t. 3, cz. 1: *W czasach zaboru pruskiego (1793–1920)*, red. Marian BISKUP, Toruń 2003, s. 390–419.

wyznania i narodowości, były zapisywane w tym języku. Omawiając imiennictwo, będziemy podawać zapis imienia w języku polskim i w nawiasie w języku niemieckim, jeśli będzie między nimi występować różnica.

Analizując imiona nadawane dzieciom na Mokrem i Szvederowie, korzystaliśmy z podziału imion stosowanego w badaniach językoznawczych Marii Malec, uzupełnionego o typologię Jana Stanisława Bystronia. Posiłowaliśmy się także literaturą onomastyczną. Zajęliśmy się głównie imionami ludności katolickiej i ewangelickiej, ale wspomnieliśmy także o imionach nadawanych dzieciom żydowskim⁴. Na łamach artykułu chcieliśmy zaprezentować imiona najpopularniejsze, choć zdajemy sobie sprawę, że wiele informacji o prądach kulturowych i modach może przynieść analiza imion o niższej frekwencji. Pozostawiamy tę kwestię otwartą do dalszych badań i interpretacji w przyszłości.

Analiza doboru imion pierwszych, drugich oraz zestawień została przeprowadzona w szeregu chronologicznym, co pozwoliło zaobserwować dynamikę przemian w skali obu populacji. Zamieściliśmy też trzy rankingi 10 najpopularniejszych pierwszych imion męskich i żeńskich dla poszczególnych wyznań (katolickiego, ewangelickiego oraz rodzin mieszanych wyznaniowo) w latach 1875–1914. Do rankingu rodzin katolickich włączyliśmy dzieci nieślubne, urodzone przez katoliczki, a do rankingu rodzin ewangelickich dzieci nieślubne, urodzone przez ewangeliczki. Imiona nadawane w społeczności żydowskiej ze względu na niewielką liczebność omówiliśmy tylko w tekście.

ZARYS HISTORII ORAZ STRUKTURA WYZNANIOWA I NARODOWOŚCIOWA MOKREGO I SZWEDEROWA

Mokre to wieś, która od średniowiecza była własnością miasta Torunia. Podzielona była na Małe i Duże (Wielkie) Mokre ciekim wodnym – Małą Strugą. Znajdowały się tam budynki mieszkalne, winnice i ogrody. Mokre uległo zniszczeniu podczas wojny trzynastoletniej (1454–1466), najazdów szwedzkich na terytorium Polski, a także podczas wojny francusko-rosyjskiej w 1813 r. Szczególnie szybki rozwój Mokrego nastąpił po 1815 r. i ponownym jego włączeniu do zaboru pruskiego. Na tym terenie osiedlali się wówczas robotnicy, którzy przybywali do Torunia w okresie prowadzonych prac przy przebud-

⁴ Na temat tych zagadnień zob. m.in. Jan Stanisław BYSTROŃ, *Księga imion w Polsce używanych*, Warszawa 1938; Henryk FROS, Franciszek SOWA, *Twoje imię. Przewodnik onomastyczno-hagiograficzny*, Kraków 1982; Horst NAUMANN, *Familiennamenbuch*, Leipzig 1987; Dorota SIMONIDES, *Od kolebki do grobu*, Opole 1988; Kazimierz RYMUT, *Nazwiska Polaków*, Wrocław 1991; Józef BUBAK, *Księga naszych imion*, Wrocław 1993; Maria MALEC, *O imionach i nazwiskach w Polsce. Tradycja i współczesność* (Biblioteczka Towarzystwa Miłośników Języka Polskiego, nr 23), Kraków 1996; Wincenty ZALESKI, *Święci na każdy dzień*, Warszawa 1996. Wykorzystaliśmy także inne publikacje o tematyce onomastycznej, por. pozycje bibliograficzne w kolejnych przypisach.

wie i rozbudowie twierdzy⁵. Powstała tu podmiejska osada robotnicza – Nowe Mokre. O ile w 1819 r. było tam 14 domów, o tyle w 1823 r. odnotowano już 37 budynków mieszkalnych. Rozbudowała się też wieś Mokre, licząca w 1819 r. 70 domów, a w 1823 r. już 102 budynki mieszkalne⁶. W drugiej połowie XIX w., wraz z rozwojem przemysłu, Mokre powiększało swój teren na północ i północny wschód od Torunia, a wielu mieszkańców znalazło zatrudnienie w zakładzie budowy maszyn rolniczych i kotłów oraz w odlewni żelaza i stali Born & Schütze działającym od 1856 r.⁷ W latach 1882–1883 wybudowano kolejowy dworzec towarowy na Mokrem. Duże znaczenie nadal też miały prace fortyfikacyjne realizowane w drugiej połowie XIX w., które przyciągały rzesze robotników⁸. Na zasiedlanie tego terenu wpływały też ceny mieszkań, które były niższe niż w ówczesnych granicach administracyjnych Torunia. W 1905 r. Mokre liczyło 11 729 mieszkańców, zajmowało powierzchnię 910 ha. Do Torunia zostało włączone 1 I 1906 r.⁹

Szwederowo pojawiło się w źródłach na początku XVI w. jako wieś podlegająca parafii bydgoskiej. W połowie XVII w. było folwarkiem miejskim. W 1743 r. bydgoska rada miejska wydzierżawiła go na 40 lat Barbarze i Adamowi Lasom¹⁰. Po zajęciu Bydgoszczy przez Prusy w 1772 r. władze miejskie

⁵ Więcej informacji o życiu gospodarczym Torunia w XIX i na początku XX w. zob. Krzysztof MIKULSKI, *Początki zaboru pruskiego (1793–1806)*, [in:] *Historia Torunia*, t. 3, cz. 1: *W czasach zaboru pruskiego (1793–1920)*, red. Marian BISKUP, Toruń 2003, s. 17–30; Andrzej NIEUWAŻNY, *Toruń w dobie wojen napoleońskich i Księstwa Warszawskiego*, [in:] *Historia Torunia*, t. 3, cz. 1: *W czasach zaboru pruskiego (1793–1920)*, red. Marian BISKUP, Toruń 2003, s. 40–83; Kazimierz WAJDA, *Życie gospodarcze miasta (1815–1914)*, [in:] *Historia Torunia*, t. 3, cz. 1: *W czasach zaboru pruskiego (1793–1920)*, red. Marian BISKUP, Toruń 2003, s. 142–159.

⁶ Kazimierz WAJDA, *Pod ponownym pruskim panowaniem (1815–1920)*, [in:] *Toruń dawny i dzisiejszy* (Prace Popularnonaukowe. Towarzystwo Naukowe w Toruniu, nr 41), red. Marian BISKUP, Warszawa 1983, s. 330–333.

⁷ Witold SZCZUCZKO, *Powstanie i rozwój zakładów „Born i Schütze”, obecnej fabryki maszyn budowlanych „Bumator” 1856–1939*, *Rocznik Toruński*, t. 13: 1978, s. 145–158.

⁸ Zob. Krzysztof BISKUP, Lech NARĘBSKI, *Prusko-niemiecka twierdza Toruń (1815–1914)*, [in:] *Historia Torunia*, t. 3, cz. 1: *W czasach zaboru pruskiego (1793–1920)*, red. Marian BISKUP, Toruń 2003, s. 160–173; o strukturze zawodowej Mokrego, zob. Agnieszka ZIELIŃSKA, *Przemiany w strukturze zawodowej w Toruniu w latach 1884–1908 w świetle ksiąg adresowych. Rekonesans badawczy*, *Zapiski Historyczne*, t. 85: 2020, z. 3, s. 57–59, DOI: <http://dx.doi.org/10.15762/ZH.2020.26>.

⁹ Artur BUCZKOWSKI, Tomasz HAJDAS, Marzena POŁASZEWSKA, *Terenowa ścieżka edukacyjna. Dzielnica Mokre w Toruniu. Materiały edukacyjne*, Toruń 2005, s. 56, 107; Jan SALM, *Przemiany przestrzenne pruskiego Torunia (1815–1914)*, [in:] *Historia Torunia*, t. 3, cz. 1: *W czasach zaboru pruskiego (1793–1920)*, red. Marian BISKUP, Toruń 2003, s. 87; Kazimierz WAJDA, *Ludność Torunia (1815–1914)*, [in:] *Historia Torunia*, t. 3, cz. 1: *W czasach zaboru pruskiego (1793–1920)*, red. Marian BISKUP, Toruń 2003, s. 97.

¹⁰ Zenon GULDON, Ryszard KABACIŃSKI, *Aneks nr 2. Zarys dziejów osad miejskich oraz miejscowości przyłączonych do Bydgoszczy do 1939 r.*, [in:] *Historia Bydgoszczy*, t. 2: 1920–1939, red. Marian BISKUP, Bydgoszcz 1999, s. 859.

oddały folwark w wieczystą dzierżawę wyższym urzędnikom pruskim, którzy dokonali parcelacji nieruchomości, przyczyniając się do powstania na tym obszarze w latach 1818–1860 ponad 160 nowych gospodarstw¹¹. Księga adresowa z 1882 r. podaje siedem ulic na terenie Szwederowa¹². Wiadomo jednak, że do 1920 r. istniały tam już 22 ulice, co świadczy o dynamicznym rozwoju tego obszaru¹³. W 1818 r. znajdowało się tam sześć domów, które zamieszkiwało 55 osób¹⁴. W 1830 r. Szwederowo liczyło 27 dymów i 275 mieszkańców¹⁵. W 1860 r. liczba ludności wynosiła już 551 osób. Cały czas następował znaczny przyrost naturalny oraz wzrost powierzchni gminy. Dodatkowo w 1893 r. włączono do niej sąsiednie Górzyskowo. Szwederowo było – po Bydgoszczy (gminie miejskiej) – największą gminą wiejską pod względem liczby ludności w całym powiecie bydgoskim. Jej mieszkańcy pracowali w bydgoskich fabrykach lub na kolei. Szwederowo, będące typowym osiedlem robotniczym, zostało włączone do Bydgoszczy w 1920 r.¹⁶

Tab. 1. Skład wyznaniowy Mokrego i Szwederowa w latach 1871–1910

Rok	Katolicy	%	Ewangelicy	%	Inni chrześcijanie	%	Żydzi	%	Łącznie
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Mokre									
1871	926	39,0	1426	60,0	—	—	23	1,0	2375
1880	2450	46,7	2708	51,6	5	0,1	81	1,5	5244
1885	3073	45,0	3671	53,8	7	0,1	75	1,1	6826
1890	4912	48,9	5027	50,1	35	0,3	68	0,7	10 042
1895	5479	52,2	4883	46,5	41	0,4	93	0,9	10 496

¹¹ Janusz UMIŃSKI, *Bydgoszcz. Przewodnik*, Bydgoszcz 1996, s. 138.

¹² *Wohnungs-Anzeiger nebst Adress- und Geschäfts-Handbuch für Bromberg und Umgebung, auf das Jahr 1882*, Bromberg 1882, s. XLVII–XLVIII.

¹³ *Plan der Stadt Bromberg mit Vororten*, [https://kpbc.umk.pl/dlibra/publication/55848/edition/59881/content\[dostęp z 31 I 2023\]](https://kpbc.umk.pl/dlibra/publication/55848/edition/59881/content[dostęp z 31 I 2023]); *Adressbuch nebst allgemeinem Geschäfts-Anzeiger von Bromberg mit den Vororten*, Jg. 32: 1915, s. 199–212.

¹⁴ Z. GULDON, R. KABACIŃSKI, *Aneks nr 2*, s. 870.

¹⁵ Szwederowo, [in:] *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, t. 12, red. Filip SULIMIERSKI, Bronisław CHLEBOWSKI, Władysław WALEWSKI, Warszawa 1892, s. 88.

¹⁶ *Verzeichniss sämmtlicher Ortschaften des Regierungs-Bezirks Bromberg. Mit Angabe des Kreises, des Gerichts-, Polizei- und Gemeindebezirks, der Grundherrschaft, des Pächters, des specificirten Areals, der Häuser, der Einwohnerzahl, des Pfarrsprengels, Schulkreises, der Speditions-Postanstalt u.s.w. Nebst Beilagen historischen und statistischen Inhalts etc.*, Bromberg 1860, s. 4–5.

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Szwederowo									
1871	354	40,9	499	57,6	—	—	13	1,5	866
1885	617	42,4	812	55,8	15	1,0	11	0,8	1455
1895	2268	43,0	2938	55,7	24	0,5	47	0,9	5277
1905	4389	54,7	3583	44,7	31	0,4	16	0,2	8019
1910	5228	59,4	3388	38,5	25	0,3	15	0,2	8801

Źródło:

Mokre: Kazimierz WAJDA, *Przemiany w składzie wyznaniowym i narodowościowym ludności Torunia w XIX i początkach XX wieku*, [in:] *Mniejszości narodowe i wyznaniowe w Toruniu w XIX i XX wieku* (Stosunki narodowościowe i wyznaniowe na Pomorzu w XIX i XX wieku, t. 3), red. Mieczysław WOJCIECHOWSKI, Toruń 1993, s. 15, tab. 5.

Szwederowo: Kazimierz WAJDA, *Przemiany terytorialne i ludnościowe w latach 1850–1914*, [in:] *Historia Bydgoszczy*, t. 1: *Do roku 1920*, red. Marian BISKUP, Warszawa–Poznań 1991, s. 509, tab. 33, s. 512–513, tab. 34.

Struktura wyznaniowa mieszkańców Mokrego i Szwederowa w interesującym nas okresie ulegała zmianom. Z biegiem czasu na terenie obu osiedli robotniczych wzrastał odsetek ludności katolickiej, spadał zaś – ludności ewangelickiej. Przedstawiciele innych wyznań chrześcijańskich (kalwiński, staroluteranie, grekokatolicy) oraz żydzi stanowili łącznie około 1% tych osiedli¹⁷. Ci ostatni zamieszkiwali głównie dzielnice śródmiejskie, gdzie zajmowali się handlem¹⁸. Do lat siedemdziesiątych XIX w. na Mokrem i Szwederowie dominowali ewangelicy, następnie tendencja się odwróciła. Był to efekt napływu ludności robotniczej, wśród której przeważali Polacy będący katolikami. Napływ robotników wiązał się przede wszystkim z procesem rozbudowy i przebudowy twierdzy toruńskiej. Dla 1905 i 1910 r. nie dysponujemy już odrębnymi

¹⁷ Elżbieta ALABRUDZIŃSKA, *Kościół ewangelicki w Toruniu w latach 1793–1920*, [in:] *Ewangelicy w Toruniu (XVI–XX wiek). Zbiór studiów*, red. Jarosław KŁACZKOW, Toruń 2011, s. 203–230; Kazimierz WAJDA, *Przemiany terytorialne i ludnościowe*, [in:] *Historia Bydgoszczy*, t. 1: *Do roku 1920*, red. Marian BISKUP, Warszawa–Poznań 1991, s. 513–514.

¹⁸ Zob. Zenon Hubert NOWAK, *Dzieje toruńskich Żydów w pierwszej połowie XIX wieku*, *Rocznik Toruński*, t. 18: 1988, s. 111–122; Magdalena NIEDZIELSKA, *Życie polityczne i kulturalne Torunia (1815–1914)*, [in:] *Historia Torunia*, t. 3, cz. 1: *W czasach zaboru pruskiego (1793–1920)*, red. Marian BISKUP, Toruń 2003, s. 292–301; Agnieszka ZIELIŃSKA, *Żydzi w Toruniu w latach 1847–1914. Elementy analizy demograficznej*, *Klio*, t. 22: 2012, nr 3, s. 133–154, DOI: <https://doi.org/10.12775/KLIO.2012.044>; K. WAJDA, *Przemiany terytorialne i ludnościowe*, s. 513; Tomasz KAWSKI, *Żydowska społeczność Bydgoszczy. Byli tacy sąsiedzi*, *Kalendarz Bydgoski*, t. 47: 2014, s. 96–97.

danymi dla struktury wyznaniowej Mokrego, choć wiadomo, że liczba jego ludności wynosiła wówczas 11 857 osób¹⁹ (tab. 1).

Znacznie trudniej niż strukturę wyznaniową analizować strukturę narodowościową dla Mokrego i Szwederowa, choć zdajemy sobie sprawę z tego, że nie tylko przynależność wyznaniowa wpływała na nadawanie określonych imion nowo narodzonym dzieciom. Nie dysponujemy jednak materiałem źródłowym, który dla tego okresu prezentuje narodowość wprost. Dla Szwederowa przynależność narodowościową można spróbować określić na podstawie języka wskazanego jako ojczysty w połączeniu z wyznaniem dla 1905 i 1910 r. W 1905 r. na 3582 ewangelików tylko jeden wskazał język polski jako ojczysty, a reszta zaznaczyła język niemiecki. W przypadku katolików na 4379 osób 3639 wybrało jako ojczysty język polski (83,1%), 740 – język niemiecki, 10 osób – inny język²⁰. Podobne wyniki daje spis z 1910 r. Wśród 3388 ewangelików wszyscy podali język niemiecki jako ojczysty, a wśród 5228 katolików 4495 wskazało język polski (85,9%), a 733 – język niemiecki²¹. W przypadku Szwederowa więc wyznanie w dużym stopniu pokrywało się z narodowością. Niestety te dwa spisy nie zdają egzaminu w przypadku Mokrego, gdyż w obu odnotowane było już jako część składowa Torunia. Jak podaje Kazimierz Wajda na podstawie rejestracji podatkowej w roku 1885/1886, na Mokrem na 3171 katolików dla 2351 językiem rodzimym był język polski (74,1%), a dla 820 – język niemiecki (z tym, że wśród nich wyłącznie język niemiecki rozumiało 457 osób, czyli 14,4% katolików). Wajda wskazuje także na raport wójta obwodu Mokre z 1897 r., który podaje 5437 Polaków, i porównuje go ze spisem z 1895 r., który wykazał 5479 katolików. Jak ostatecznie stwierdza, przezwaga Polaków wśród katolików była miazdżąca²².

Tab. 2. Urodzenia na Mokrem i na Szwederowie według wyznań w latach 1875–1914

Urodzenia według wyznań	Mokre	Szwederowo
1	2	3
katolik–katoliczka	11 756	5468
%	63,5	56,3

¹⁹ K. WAJDA, *Ludność Torunia (1815–1914)*, s. 121, tab. 2.

²⁰ *Gemeindelexikon für die Provinz Posen. Auf Grund der Materialien der Volkszählung vom 1. Dezember 1905 und anderer amtlicher Quellen*, Berlin 1908, s. 20–21.

²¹ *Gemeindelexikon für die Regierungsbezirke Allenstein, Danzig, Marienwerder, Posen, Bromberg und Oppeln. Auf Grund der Ergebnisse der Volkszählung vom 1. Dezember 1910 und anderer amtlicher Quellen*, Berlin 1912, s. 6–7.

²² K. WAJDA, *Przemiany w składzie wyznaniowym*, s. 21–22.

1	2	3
ewangelik–ewangeliczka	6068	3817
%	32,8	39,3
katolik–ewangeliczka	246	187
%	1,3	1,9
ewangelik–katoliczka	381	178
%	2,1	1,8
pozostałe	64	63
%	0,3	0,6
Łącznie	18 515	9713

Źródło:

Mokre: Archiwum Akt Dawnych Diecezji Toruńskiej, Parafia Najświętszej Marii Panny w Toruniu, Liber baptisatorum, sygn. AA 005–AA 012; Evangelisches Zentralarchiv in Berlin, Thorn, Kreis Thorn, Westpreussen: Taufen: St. Georgen Kirche, sygn. 7759–7765; Archiwum Państwowe w Toruniu, Akta Urzędu Stanu Cywilnego w Toruniu, Heiraths-, Geburts-, Sterbe-Haupt-Register des Königlich Preußischen Standes-Amtes Thorn, Kreis Thorn, sygn. 1–196.

Szvederowo: Archiwum Państwowe w Bydgoszczy, Księgi stanu cywilnego 1875–1914, sygn. 1, 7, 14, 19, 26, 32, 37, 43, 49, 52, 55, 58, 61, 64, 67, 70, 73, 76, 79, 82, 85, 88, 91, 94, 97, 103, 106, 109, 110, 113, 114, 129, 130, 133, 134, 199, 200, 204, 205, 211, 212, 216, 217, 264, 265, 269, 270, 289, 290, 294, 295, 308, 309, 312, 313.

W związku z przewagą ludności katolickiej wśród urodzonych na Mokrem i na Szvederowie dominowały dzieci z rodzin katolickich i – w przypadku urodzeń pozamałżeńskich – katoliczek. Potomstwo z rodzin ewangelickich i – w przypadku urodzeń pozamałżeńskich – ewangeliczek w przypadku obu osiedli stanowiło ponad 30% ogółu. Dzieci z rodzin mieszanych wyznaniowo (katolicko-ewangelickich) i innych wyznań to dla każdego z terenów ponad 3% ogółu urodzeń (tab. 2). Jak wynika z analizy powyższych tabel, w obu badanych dzielnicach robotniczych struktura wyznaniowa ludności była podobna.

MOTYWACJE WYBORU IMION

Decyzja o nadaniu dziecku konkretnego imienia mogła wynikać z wielu przyczyn. Często był to element rodzinnej tradycji – potomek otrzymywał imię po rodzicu lub dziadku. Wpływ miała także religia, w tym działalność duchownych i wskazywanie przez nich konkretnych patronów (patronat świętych). Podobną motywacją wykazywały się osoby, na które oddziaływał kult określonych świętych na danych terenach lub które nadawały potomstwu imiona przeniesione (imię świętego, w którego dzień dziecko przyszło na świat). Z biegiem czasu ginęła tradycja nadawania imion antenatów w celu kulturowo-

wania tradycji rodzinnych. Słabła też nieco praktyka wybierania imion świętych, ale zauważamy też, że katalog tychże imion stawał się szerszy wraz z poprawą wykształcenia i poszerzaniem się horyzontów. Pod koniec XIX w. motywy wyboru imienia dla dzieci coraz częściej wynikały z tradycji świeckiej. Wzrastała moda na imiona dynastyczne – książąt i królów, choć w rodzinach polskich w okresie zaborów unikano imion władców państw zaborczych co dowodzi motywacji patriotycznej. Popularne za to stawały się imiona polskich królów, bohaterów narodowych, pisarzy. Pojawiła się też tendencja czerpania ze wzorców literackich – nadawania dzieciom imion bohaterów romansów i powieści, literatury francuskiej i angielskiej. Zmieniała się także liczba nadawanych dziecku imion²³.

IMIONA NADAWANE W RODZINACH KATOLICKICH

Katolicy na Mokrem najczęściej nadawali dzieciom jedno imię (chłopcy 55,8–60,9%, dziewczynki 59,3–65,9%). Synowie nieco częściej otrzymywali większą liczbę imion (tab. 3, tab. 4). Na Szwederowie mieliśmy do czynienia z analogiczną sytuacją: z wyjątkiem dziesięciolecia 1881–1890 przeważały dzieci, którym nadano jedno imię. Obdarzanie dziecka trzema i więcej imionami na obu badanych terenach było rzadkie, choć nieco częściej takie sytuacje wystąpiły na Mokrem. Na Szwederowie można było zauważyć wyraźną tendencję wzrostową w kierunku nadawania tylko jednego imienia w latach 1875–1914 (odsetek wśród chłopców wzrastał z 39,6 do 81,9%, a wśród dziewczynek z 40 do 79,7%). W badanym czasie zwiększała się też swoboda w imiennictwie – śmieiej poddawano się tradycji pozachrześcijańskiej.

Przez cały badany okres na pierwszym miejscu według popularności wśród imion chłopców na Mokrem znajdowało się imię Jan (Johann). Na Szwederowie raz znalazło się ono na pierwszym, a cztery razy na drugim miejscu. Jest to imię pochodzenia hebrajskiego (oznacza *Jahwe jest łaskawy*), które zostało zaadaptowane do greki, łaciny, języków germańskich i słowiańskich. Obecne jest jako imię biblijne w tradycji chrześcijańskiej, mające wielu świętych patronów, z czego najbardziej znani to Jan Chrzciciel i Jan Ewangelista²⁴. Imię Jan było także często wykorzystywane jako drugie imię²⁵. Niezwykle popularne było także imię Franciszek (Franz), pochodzące od germańskiej nazwy etnicz-

²³ Maria MAŁEC, *Imię w polskiej antroponimii i kulturze*, Kraków 2001, s. 72–81. Współcześnie motywy wyboru imienia dla dziecka to przede wszystkim względy estetyczne, ładne brzmienie zdrobniałych form imienia, współbrzmienie imienia z nazwiskiem, rzadkość występowania imienia w danym środowisku i względy tradycji rodzinnej.

²⁴ Maria MAŁEC, *Imiona chrześcijańskie w średniowiecznej Polsce*, Kraków 1994, s. 243–250; H. FROS, F. SOWA, *Twoje imię*, s. 300–314.

²⁵ *Słownik staropolskich nazw osobowych*, t. 2: *E–Ki*, red. Witold TASZYCKI, Wrocław 1968, s. 403–409.

nej *Frank* – *wolny, wolno urodzony*, z sufiksem łacińskim *-iscus* miało oznaczać *mąż z plemienia Franków*. Imię to obecne jest w tradycji chrześcijańskiej. Ma kilku patronów, w tym św. Franciszka z Asyżu, jedną z największych postaci średniowiecza, od którego wywodzą się franciszkanie²⁶. Na Szvederowie imię to w trzech okresach znalazło się na pierwszym, a w dwóch okresach na trzecim miejscu²⁷. Ciekawa jest też popularność imienia Władysław (oznacza *rządź, władaj sławą*), które jest dawnym, słowiańskim imieniem, czeską formą znanego w dawnej Polsce jako Włodzisław. Imię to używane było już w średniowieczu. Po soborze trydenckim do katolickiego kanonu imion nadawanych w Kościele weszły tylko imiona osób uznanych za święte (motywacja świętych i błogosławionych), w związku z czym imiona dawniejsze, sięgające często tradycji pogańskich czasem zanikały. Władysław ma dwóch świętych patronów, w tym króla węgierskiego²⁸. Imię to zostało przypomniane i rozpowszechnione w XIX oraz na początku XX w. w związku z modą na imiona historyczne, w tym królewskie i książęce (dynastyczne)²⁹.

Na obu osiedlach na przełomie wieków dużą popularnością cieszyło się też imię Leon (pierwotnie oznaczało słowo *lew*), pochodzące z języka greckiego i jako Leonidas było imieniem słynnego króla spartańskiego, który zginął pod Termopilami³⁰. Imię to było nosiło kilku papieży i cesarzy bizantyńskich. Znałe było w Polsce już w XV w., ale zwiększyło swoją popularność na początku XX w.³¹ Wśród katolików popularne było też imię Antoni (Antonius) – pochodzenia łacińskiego. Wywodzi się ono ze starożytnego rodu rzymskich plebejuszów *Antonii*, którego najsłynniejszym przedstawicielem był Marek Antoniusz. Imię to ma w Kościele chrześcijańskim kilku świętych, m.in. Antoniego Pustelnika, choć w Polsce bardziej znany był Antoni Padewski – franciszkanin, patron rzeczy skradzionych i zgubionych. Pod koniec XIX w. popularność tego imienia słabła i zostało ono zastąpione przez nowe imiona związane z tradycją

²⁶ M. MALEC, *Imiona chrześcijańskie*, s. 218; J. S. BYSTROŃ, *Księga imion*, s. 184–185; W. ZALESKI, *Święci na każdy dzień*, s. 602–607.

²⁷ *Słownik staropolskich nazw osobowych*, t. 2, s. 53–58.

²⁸ H. FROS, F. SOWA, *Twoje imię*, s. 533–534; M. MALEC, *Imiona chrześcijańskie*, s. 345; eadem, *O imionach i nazwiskach*, s. 10–11; eadem, *Budowa morfologiczna staropolskich złożonych imion osobowych*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1971, s. 124.

²⁹ M. MALEC, *Imiona chrześcijańskie o rodowodzie słowiańskim w Polsce*, [in:] *Studia historycznojęzykowe*, t. 1, red. Marian KUÇAŁA, Zdzisława KRĄŻYŃSKA (Prace Instytutu Języka Polskiego, nr 90), Kraków 1994, s. 65–68. „Za imiona chrześcijańskie uznajemy te spośród imion słowiańskich, których nosicielami stali się w pewnym okresie święci i błogosławieni Kościoła”, *ibid.*, s. 65; eadem, *Imię w polskiej*, s. 85–87.

³⁰ Eadem, *Imiona chrześcijańskie*, s. 270; H. FROS, F. SOWA, *Twoje imię*, s. 364–366; *Słownik staropolskich nazw osobowych*, t. 3: *Ki–M*, red. Witold TASZYCKI, Wrocław 1971, s. 252–253.

³¹ J. S. BYSTROŃ, *Księga imion*, s. 249–250.

Tab. 3. Imiona nadawane dzieciom wśród katolików na Mokrem w latach 1875–1914

Lata	Liczba urodzeń	Liczba imion						Pierwsze imiona według popularności									Drugie imię	Najczęstsze zestawienia
		jedno imię	%	dwa imiona	%	trzy imiona i więcej	%	1	liczba	%	2	liczba	%	3	liczba	%		
Imiona męskie																		
1875–1880	326	194	59,5	122	37,4	10	3,1	Jan	33	10,1	Antoni	31	9,5	Władysław	25	7,7	Franciszek	Stanisław Józef
1881–1890	1118	624	55,8	442	39,5	52	4,7	Jan	150	13,4	Franciszek	110	9,8	Władysław	78	7,0	Paweł	Jan Paweł
1891–1900	1702	961	56,5	711	41,8	30	1,8	Jan	186	10,9	Franciszek	159	9,3	Bronisław	96	5,6	Jan	Jan Franciszek
1901–1910	2149	1251	58,2	856	39,8	42	2,0	Jan	198	9,2	Franciszek	148	6,9	Józef	101	4,7	Jan	Franciszek Józef
1911–1914	773	471	60,9	296	38,3	6	0,8	Jan	75	9,7	Leon	43	5,6	Franciszek	33	4,3	Jan	Franciszek Władysław
Imiona żeńskie																		
1875–1880	314	207	65,9	103	32,8	4	1,3	Franciszka	28	8,9	Anna	25	8,0	Marta	23	7,3	Marianna	Marta Weronika
1881–1890	1085	679	62,6	391	36,0	15	1,4	Marta	130	12,0	Helena	79	7,3	Marianna	74	6,8	Anna	Anna Maria
1891–1900	1574	934	59,3	614	39,0	26	1,7	Marta	180	11,4	Helena	156	9,9	Anna	84	5,3	Marta	Helena Marta
1901–1910	1961	1248	63,6	685	34,9	28	1,4	Helena	289	14,7	Marta	195	9,9	Zofia	97	4,9	Anna	Maria Magdalena
1911–1914	754	471	62,5	276	36,6	7	0,9	Helena	79	10,5	Marta	55	7,3	Maria	45	6,0	Helena	Maria Magdalena

Źródło: Archiwum Akt Dawnych Diecezji Toruńskiej, Parafia Najświętszej Marii Panny w Toruniu, Liber baptisatorum, sygn. AA 005–AA 012; Archiwum Państwowe w Toruniu, Akta Urzędu Stanu Cywilnego w Toruniu, Heiraths-, Geburts-, Sterbe-Haupt-Register des Königlich Preußischen Standes-Amtes Thorn, Kreis Thorn, sygn. 1–196.

Tab. 4. Imiona nadawane dzieciom wśród katolików na Szvederowie w latach 1875–1914

Lata	Liczba urodzeń	Liczba imion						Pierwsze imiona według popularności									Drugie imię	Najczęstsze zestawienia
		jedno imię	%	dwa imiona	%	trzy imiona i więcej	%	1	liczba	%	2	liczba	%	3	liczba	%		
Imiona żeńskie																		
1875–1880	87	52	59,8	34	39,1	1	1,1	Franciszek	13	14,9	Jan	9	10,3	Maksymilian	9	10,3	Paweł	Jan Franciszek
1881–1890	159	63	39,6	94	59,1	2	1,3	Jan	19	11,9	Paweł	15	9,4	Franciszek	15	9,4	Paweł	Maksymilian Franciszek
1891–1900	635	429	67,6	201	31,7	5	0,8	Franciszek	80	12,6	Jan	59	9,3	Leon	41	6,5	Jan	Bronisław Jan
1901–1910	1391	1129	81,2	258	18,5	4	0,3	Franciszek	117	8,4	Jan	115	8,3	Leon	105	7,5	Józef	Franciszek Jan
1911–1914	574	470	81,9	104	18,1	0	0,0	Edmund	51	8,9	Jan	48	8,4	Franciszek	48	8,4	Paweł	Bruno Georg
Imiona żeńskie																		
1875–1880	72	34	47,2	34	47,2	4	5,6	Anna	10	13,9	Maria	7	9,7	Marta	5	6,9	Maria	Marta Maria
1881–1890	135	54	40,0	75	55,6	6	4,4	Marta	13	9,6	Anna	12	8,9	Maria	11	8,1	Marta	Anna Marta
1891–1900	595	366	61,5	226	38,0	3	0,5	Marta	86	14,5	Helena	47	7,9	Anna	39	6,6	Marta	Marta Anna
1901–1910	1303	1009	77,4	290	22,3	4	0,3	Marta	147	11,3	Helena	105	8,1	Anna	72	5,5	Maria	Marta Maria
1911–1914	517	412	79,7	102	19,7	3	0,6	Helena	47	9,1	Marta	47	9,1	Zofia	29	5,6	Marta	Gertruda Maria

Źródło: Archiwum Państwowe w Bydgoszczy, Księgi stanu cywilnego 1875–1914, sygn. 1, 7, 14, 19, 26, 32, 37, 43, 49, 52, 55, 58, 61, 64, 67, 70, 73, 76, 79, 82, 85, 88, 91, 94, 97, 103, 106, 109, 110, 113, 114, 129, 130, 133, 134, 199, 200, 204, 205, 211, 212, 216, 217, 264, 265, 269, 270, 289, 290, 294, 295, 308, 309, 312, 313.

narodową³². Wśród drugich imion wielką popularnością szczególnie na Szwederowie cieszyło się imię pochodzenia łacińskiego Paweł (Paul) (*Paullus* – *mały, niski*). Na gruncie chrześcijańskim ma ono wielkich patronów: św. Pawła apostoła i św. Pawła z Tebainy, pierwszego pustelnika, poza tym było to imię kilku papieży³³. Najczęściej występujące zestawienia odnotowano też z imionami Jan, Józef i Franciszek, stąd: Jan Paweł, Jan Franciszek, Franciszek Jan, Bronisław Jan, Stanisław Józef, Franciszek Józef, Franciszek Władysław, Maksymilian Franciszek.

W przypadku dziewczynek u katolików na obu osiedlach robotniczych wystąpiły duże podobieństwa w popularności imion pierwszych. Pierwsze to Anna – imię biblijne pochodzenia akadyjskiego, bardzo popularne w Polsce głównie dzięki św. Annie, matce Najświętszej Marii Panny. Święta Anna jest patronką kobiet ciężarnych i rodzących, małżeństwa, opiekunką wdów, sierot, służby i ubogich. Popularność tego imienia pozostawała w ścisłym związku z kultem Marii, którego imienia z szacunku dla Matki Boga wśród katolików używano rzadko jeszcze w pierwszej połowie XIX w.³⁴ Kolejnym popularnym imieniem była mitologiczna Helena (oznacza *blask, jasność, pochodnia*), imię pochodzenia greckiego. Zostało przejęte do tradycji chrześcijańskiej i w tym kontekście najczęściej odnosiło się do matki cesarza Konstantyna Wielkiego³⁵. Popularnością cieszyło się również biblijne imię Marta (oznaczające *pani*), wywodzące się z języka aramejskiego. Pojawia się ono także w kontekście Nowego Testamentu. Odnosi się do wielu świętych, m.in. Marty z Betanii, siostry Marii i Łazarza. Imię to w drugiej połowie XIX w. zyskało wielką popularność³⁶. Wśród najczęściej nadawanych znalazło się także imię Franciszka (żeński odpowiednik imienia Franciszek)³⁷ i Zofia – imię pochodzenia greckiego (oznaczające *mądrość*). Zaadaptowane zostało do łaciny i tradycji chrześcijańskiej, gdzie doczekało się kilku patronek chrześcijańskich, np. rzymskiej męczennicy Zofii czy Zofii Barat³⁸.

³² Ibidem, s. 118–120; W. ZALESKI, *Święci na każdy dzień*, s. 315–319; M. MALEC, *Imiona chrześcijańskie*, s. 186.

³³ W. ZALESKI, *Święci na każdy dzień*, s. 38–39, 356–359; H. FROS, F. SOWA, *Twoje imię*, s. 441–445; J. S. BYSTRON, *Księga imion*, s. 294–295; M. MALEC, *Imiona chrześcijańskie*, s. 303–304.

³⁴ J. S. BYSTRON, *Księga imion*, s. 117–118; W. ZALESKI, *Święci na każdy dzień*, s. 425–426; M. MALEC, *Imiona chrześcijańskie*, s. 352–353; H. FROS, F. SOWA, *Twoje imię*, s. 101–102; *Słownik staropolskich nazw osobowych*, t. 1: A–D, red. Witold TASZYCKI, Wrocław 1965, s. 55–56.

³⁵ M. MALEC, *Imiona chrześcijańskie*, s. 365–366; H. FROS, F. SOWA, *Twoje imię*, s. 263–264.

³⁶ M. MALEC, *Imiona chrześcijańskie*, s. 376; H. FROS, F. SOWA, *Twoje imię*, s. 406–407.

³⁷ M. MALEC, *Imiona chrześcijańskie*, s. 364.

³⁸ H. FROS, F. SOWA, *Twoje imię*, s. 542–543; *Słownik staropolskich nazw osobowych*, t. 6: V–Ż, red. Witold TASZYCKI, Wrocław 1981, s. 327–330.

Na Mokrem popularne było także imię Marianna (pochodzące od męskiego *Marianus*³⁹) – odnosiło się do służebnicy Marii i zastępowało imię Maria (pochodzenia hebrajskiego w brzmieniu *Miryam*, mające oznaczać *być pięknym, ukochana przez Jahwe, pani* lub *napawająca radością* – etymologia nie jest pewna), które w dawnej Polsce nie było nadawane ze względu na kult matki Bożej. Imię Maria upowszechniało się jednak wśród katolików na przełomie XIX i XX w. i na Szvederowie było popularne⁴⁰.

Powyżej opisane imiona bardzo często nadawano także jako imiona drugie. Używane były także w najpopularniejszych zestawieniach. Na Mokrem częste było zestawienie Maria Magdalena, odnoszące się do ewangelicznej postaci grzesznicy z uczty u faryzeusza Szymona⁴¹, oraz Marta Weronika, na Szvederowie zaś – Gertruda Maria. Imię Gertruda (złożone z członów: *ger* – *oszczep/dziada* i *trut* – *wierny/drogi/miły*) jest imieniem pochodzenia germańskiego. Wśród świętych noszących to imię należy wymienić Gertrudę, opatkę z Nivelles (Belgia), Gertrudę Wielką z Helfty, mistyczkę⁴².

IMIONA NADAWANE W RODZINACH EWANGELICKICH

Ewangelicy – zarówno na Mokrem, jak i na Szvederowie – zdecydowanie częściej niż katolicy nadawali swoim dzieciom po dwa imiona (Mokre: chłopcy 52,2–65,8%, dziewczynki 52,9–56%; Szvederowo: chłopcy 71,2–89,2%, dziewczynki 73,6–79,4%). Częściej także niż u katolików potomkowie otrzymywali po trzy imiona lub więcej (tab. 5, tab. 6). Porównanie danych z obu osiedli robotniczych skłania do wniosku, że na Szvederowie trend ten był silniejszy niż na Mokrem. Jednocześnie na obu osiedlach można zauważyć tendencję do zwiększającej się w czasie popularności nadawania tylko jednego imienia dziecku. Podobnie też jak u katolików, lecz z większym natężeniem z czasem maleje przywiązanie do wąskiego katalogu imion i ich różnorodność wzrasta.

Wśród najpopularniejszych imion męskich na obu badanych osiedlach panowała większa niż u katolików zmienność i różnorodność. Nie było jednego dominującego imienia w badanych przedziałach czasowych. Należy więc wymienić tu kilka imion. Pierwsze to imię pochodzenia północnogermańskiego (skandynawskiego) Eryk (Erich) (złożone z dwóch członów *era* – *honor/zaszczyt* i *rihhi* – *królewski/potężny*), przejęte przez tradycję chrześcijańską

³⁹ Słownik etymologiczno-motywacyjny staropolskich nazw osobowych, cz. 2: Nazwy osobowe pochodzenia chrześcijańskiego, red. Maria MALEC, Kraków 1995, s. 88.

⁴⁰ J. S. BYSTROŃ, *Księga imion*, s. 268–270; M. MALEC, *Imiona chrześcijańskie*, s. 376–277.

⁴¹ H. FROS, F. SOWA, *Twoje imię*, s. 382–383.

⁴² Słownik etymologiczno-motywacyjny, cz. 2, s. 46; H. FROS, F. SOWA, *Twoje imię*, s. 251–253.

Tab. 5. Imiona nadawane dzieciom wśród ewangelików na Mokrem w latach 1875–1914

Lata	Liczba urodzeń	Liczba imion						Pierwsze imiona według popularności									Drugie imię	Najczęstsze zestawienia
		jedno imię	%	dwa imiona	%	trzy imiona i więcej	%	1	liczba	%	2	liczba	%	3	liczba	%		
Imiona męskie																		
1875–1880	281	109	38,8	151	53,7	21	7,5	Maksymilian	30	10,7	Eryk	21	7,5	Karol	16	5,7	Karol	Gustaw Adolf
1881–1890	810	236	29,1	525	64,8	49	6,0	Maksymilian	92	11,4	Paweł	71	8,8	Karol	66	8,1	Wilhelm	Fryderyk Wilhelm
1891–1900	1101	326	29,6	724	65,8	51	4,6	Paweł	102	9,3	Eryk	94	8,5	Otton	91	8,3	Karol	Fryderyk Wilhelm
1901–1910	718	310	43,2	375	52,2	33	4,6	Eryk	69	9,6	Kurt	49	6,8	Bruno	39	5,4	Karol	Eryk Wilhelm
1911–1914	251	98	39,0	140	55,8	13	5,2	Kurt	28	11,2	Rudolf	20	8,0	Eryk	18	7,2	Karol	Wilhelm Oskar
Imiona żeńskie																		
1875–1880	259	99	38,2	145	56,0	15	5,8	Anna	22	8,5	Klara	21	8,1	Marta	14	5,4	Jadwiga	Anna Amelia
1881–1890	765	284	37,1	432	56,5	49	6,4	Marta	80	10,5	Jadwiga	66	8,6	Anna	65	8,5	Elżbieta	Marta Elżbieta
1891–1900	969	415	42,8	516	53,3	38	3,9	Elżbieta	97	10,0	Anna	92	9,5	Fryderyka	87	9,0	Gertruda	Elżbieta Małgorzata
1901–1910	671	298	44,4	355	52,9	18	2,7	Elżbieta	88	13,1	Małgorzata	41	6,1	Ernestyna	39	5,8	Elżbieta	Ernestyna Elżbieta
1911–1914	243	101	41,6	129	53,1	9	3,7	Hildegarda	27	11,1	Elżbieta	16	6,6	Szarlotta	15	6,2	Emma	Elżbieta Marta

Źródła: Evangelisches Zentralarchiv in Berlin, Thorn, Kreis Thorn, Westpreussen: Taufen, St. Georgen Kirche, sygn. 7759–7765; Archiwum Państwowe w Toruniu, Akta Urzędu Stanu Cywilnego w Toruniu, Heiraths-, Geburts-, Sterbe-Haupt-Register des Königlich Preußischen Standes-Amtes Thorn, Kreis Thorn, sygn. 1–196.

Tab. 6. Imiona nadawane dzieciom wśród ewangelików na Szvederowie w latach 1875–1914

Lata	Liczba urodzeń	Liczba imion						Pierwsze imiona według popularności									Drugie imię	Najczęstsze zestawienia	
		jedno imię	%	dwa imiona	%	trzy imiona i więcej	%	1	liczba	%	2	liczba	%	3	liczba	%			
Imiona męskie																			
1875–1880	102	5	4,9	91	89,2	5	4,9	Emil	11	10,8	Paweł	11	10,8	Otton	9	8,8	Wilhelm	Fryderyk Wilhelm	
1881–1890	212	17	8,0	156	73,6	39	18,4	Karol	20	9,4	Paweł	14	6,6	Otton	13	6,1	Fryderyk	Otto Emil	
1891–1900	602	53	8,8	462	76,7	86	14,3	Artur	42	7,0	Karol	41	6,8	Paweł	41	6,8	Karol	Paweł Ryszard	
1901–1910	823	95	11,5	643	78,1	85	10,3	Kurt	65	7,9	Eryk	52	6,3	Willy	48	5,8	Karol	Gustav Adolf	
1911–1914	205	39	19,0	146	71,2	20	9,8	Erwin	18	8,8	Kurt	15	7,3	Helmut	15	7,3	Karol	Erwin Herbert	
Imiona żeńskie																			
1875–1880	108	15	13,9	84	77,8	9	8,3	Marta	14	13,0	Ida	10	9,3	Jadwiga	9	8,3	Maria	Anna Maria	
1881–1890	208	16	7,7	158	76,0	34	16,3	Ida	19	9,1	Marta	18	8,7	Emma	16	7,7	Marta	Klara Jadwiga	
1891–1900	627	68	10,8	482	76,9	77	12,3	Gertruda	52	8,3	Ernestyna	50	8,0	Marta	44	7,0	Marta	Marta Małgorzata	
1901–1910	733	104	14,2	582	79,4	46	6,3	Gertruda	84	11,5	Fryderyka	52	7,1	Ernestyna	50	6,8	Marta	Ernestyna Fryderyka	
1911–1914	197	37	18,8	145	73,6	15	7,6	Erna	17	8,6	Herta	17	8,6	Fryderyka	12	6,1	Gertruda	Ernestyna Gertruda	

Źródła: Archiwum Państwowe w Bydgoszczy, Księgi stanu cywilnego 1875–1914, sygn. 1, 7, 14, 19, 26, 32, 37, 43, 49, 52, 55, 58, 61, 64, 67, 70, 73, 76, 79, 82, 85, 88, 91, 94, 97, 103, 106, 109, 110, 113, 114, 129, 130, 133, 134, 199, 200, 204, 205, 211, 212, 216, 217, 264, 265, 269, 270, 289, 290, 294, 295, 308, 309, 312, 313.

i mające kilku świętych, m.in. Eryka Jevardssona, patrona Szwecji⁴³. Drugie imię jest pochodzenia germańskiego – Karol (Karl) (etymologicznie związane ze słowem *człowiek/mężczyzna/malżonek*), znane już w średniowiecznej Europie, głównie za sprawą Karola Wielkiego. W tradycji chrześcijańskiej istnieje kilkunastu świętych tego imienia, np. Karol Boromeusz, kardynał Mediolanu⁴⁴. Kolejne imię to mający germańskie pochodzenie Kurt (oznaczające *śmiały/odważny*), będące derywatem od imienia Konrad⁴⁵. Popularny był także Maksymilian (Maximilian, Max), imię pochodzenia łacińskiego, mające kilku świętych, m.in. Maksymiliana z Teveste w Numidii. Było ono też częstym imieniem w cesarskich i książęcych rodach Niemiec i Austrii⁴⁶. Popularnością cieszyło się także imię Otton (Otto), mające germańskie pochodzenie, będące skróconą formą niemiecką od imienia Odward. Imię Otton nosiło trzech cesarzy narodu niemieckiego z dynastii saskiej, ale także kilku świętych chrześcijańskich, np. Otton z Bambergu. Ostatnim imieniem, na które warto zwrócić uwagę, jest Paweł.

Na Mokrem także pojawiły się imiona pochodzenia germańskiego: Bruno, które nosiło kilkunastu świętych (m.in. Bruno z Kwerfurtu i Bruno Kartuz)⁴⁷, oraz Rudolf (powstałe z dwóch słów: hrod – *sława* i wolf – *wilk*), które było imieniem cesarzy i książąt niemieckich, ale i kilku świętych chrześcijańskich. Imię to w dawnej Polsce było nieznanie i popularne stało się dopiero w XIX w.⁴⁸

Na Szwederowie z kolei odnotowano imię pochodzenia łacińskiego Emil. Wywodziło się ono od rzymskiego rodu Emiliuszów (*Aemilianus*). Ma liczne grono świętych w tradycji chrześcijańskiej, na ziemiach polskich w XIX w. stało się jednak znane głównie za sprawą dzieła *Emil* Jana Jakuba Rousseau⁴⁹. Popularne były także imiona pochodzenia germańskiego: Helmut (wywodzący

⁴³ M. MALEC, *Imiona chrześcijańskie*, s. 213; H. FROS, F. SOWA, *Twoje imię*, s. 206–207; *Słownik etymologiczno-motywacyjny staropolskich nazw osobowych*, cz. 5: *Nazwy osobowe pochodzenia niemieckiego*, red. Zygmunt KLIMEK, Kraków 1997, s. 43.

⁴⁴ J. S. BYSTROŃ, *Księga imion*, s. 230–231; H. FROS, F. SOWA, *Twoje imię*, s. 335–337; W. ZALESKI, *Święci na każdy dzień*, s. 692–695; M. MALEC, *Imiona chrześcijańskie*, s. 258.

⁴⁵ *Słownik etymologiczno-motywacyjny*, cz. 2, s. 72–73; H. NAUMANN, *Familiennamenbuch*, s. 171–172.

⁴⁶ H. FROS, F. SOWA, *Twoje imię*, s. 387–388.

⁴⁷ H. FROS, F. SOWA, *Twoje imię*, s. 159–161; M. MALEC, *Imiona chrześcijańskie*, s. 201–202.

⁴⁸ H. NAUMANN, *Familiennamenbuch*, s. 250; J. S. BYSTROŃ, *Księga imion*, s. 309; *Słownik etymologiczno-motywacyjny*, cz. 5, s. 210.

⁴⁹ M. MALEC, *O imionach i nazwiskach w Polsce*, s. 27; eadem, *Imiona chrześcijańskie*, s. 204–205. Na temat imion motywowanych przez bohaterów świeckich zob. Robert Franz ARNOLD, *Die Deutschen Vornamen*, Wien 1901; Adolf BACH, *Die deutschen Personennamen*, Berlin 1943; Wolfgang FLEISCHER, *Die deutschen Personennamen. Geschichte, Bildung und Bedeutung*, Berlin 1968.

się od słów: heil – *zdrowy/cały* i muot – *duch/rozum*)⁵⁰ i Erwin, wywodzące się z imienia Herwin (oznaczający *ten, który chętnie wojuje*)⁵¹, oraz Willy (rzadziej Willi) – jako zdrobnienie imienia Wilhelm na gruncie niemieckim. Tu występowało jako autonomiczne imię nadawane przy chrzcie⁵².

W przypadku drugiego imienia zarówno na Mokrem, jak i na Szwedero-
wie zdecydowanie dominowało imię Karol. Pojawiło się także germańskie imię Wilhelm (złożone z dwóch członów: wille – *chęć/wola* i helm – *hełm*), które w tradycji chrześcijańskiej ma kilku świętych, m.in. Wilhelma Wielkiego, pustelnika z Malevalle koło Sieny, oraz benedyktyna Wilhelma z Vercelli. Bardzo często występowało w rodzinach dynastycznych Niemiec, Holandii i Anglii⁵³. Drugim było także germańskie imię Fryderyk (Friedrich) (złożone z dwóch członów: fridu – *pokój/zadowolenie* i rihhi – *panowanie/władza*). Imię to nosiło wielu cesarzy i książąt niemieckich, jak również świętych patronów: Fryderyk z Ratyzbony czy biskup Utrechtu⁵⁴.

Jeśli mowa o najpopularniejszych zestawieniach, to tu najczęściej wystąpiło: Fryderyk Wilhelm jako odnoszące się do władców pruskich z dynastii Hohenzollernów oraz Gustaw Adolf jako zestawienie imion króla Szwecji⁵⁵.

Wśród dziewczynek u ewangelików można było także obserwować większą niż u katolików różnorodność najpopularniejszych imion. Na Mokrem w czołówce odnotowaliśmy imiona: Anna, Marta (Martha) i Elżbieta (Elisabeth), podobnie jak u katolików. Oprócz tego popularne były też inne. Jako pierwsze należy wymienić Fryderykę (Friederike) (żeński odpowiednik imienia Fryderyk) oraz Ernestynę (Ernestine) – żeński odpowiednik imienia Ernest, które jest pochodzenia germańskiego (oznacza *poważny/stanowczy*). Ta ostatnia ma święte patronki w tradycji chrześcijańskiej⁵⁶. Kolejnym imieniem jest Hildegarda (Hildegard) (złożone z dwóch członów: hild – *walka/bitwa* i garden – *bronić/otoczyć*), pochodzenia germańskiego. Wśród patronek należy wymienić też błogosławioną – drugą żonę Karola Wielkiego oraz

⁵⁰ H. NAUMANN, *Familiennamenbuch*, s. 139; Ernst FÖRSTERMANN, *Altdeutsches Namenbuch*, Bonn 1900, szp. 811; Jan GRZENIA, *Słownik imion*, Warszawa 2008, 144–145.

⁵¹ M. MALEC, *Imiona chrześcijańskie*, s. 79; E. FÖRSTERMANN, *Altdeutsches Namenbuch*, szp. 489; J. GRZENIA, *Słownik imion*, s. 116–117.

⁵² H. FROS, F. SOWA, *Twoje imię*, s. 525; J. GRZENIA, *Słownik imion*, s. 325.

⁵³ M. MALEC, *Imiona chrześcijańskie*, s. 343; H. FROS, F. SOWA, *Twoje imię*, s. 525–526.

⁵⁴ H. FROS, F. SOWA, *Twoje imię*, s. 241–242; M. MALEC, *Imiona chrześcijańskie*, s. 219–220; H. NAUMANN, *Familiennamenbuch*, s. 109.

⁵⁵ *Encyklopedia językoznawstwa ogólnego*, red. Kazimierz POLAŃSKI, Marian JURKOWSKI, Wrocław 1993, s. 637, 639.

⁵⁶ *Słownik etymologiczno-motywacyjny*, cz. 5, s. 7–8.

Hildegardę z Bingen⁵⁷. Następnym popularnym imieniem była również pochodzenia germańskiego Jadwiga (Hedwig) (pochodzi od słowa *walka*), która miała kilka świętych patronek, m.in. Jadwigę Śląską, żonę Henryka Brodatego, czy królową Jadwigę⁵⁸. Kolejne często występujące imiona to: Klara, pochodzenia łacińskiego (oznacza *głośna/donośna/jasna/światlista*), znana głównie ze względu na św. Klarę z Asyżu, założycielkę zakonu franciszkanek (klarysek)⁵⁹, czy mająca pochodzenie greckie Małgorzata (Margarethe) (wywodzi się od słowa *perła*). Imię to było bardzo popularne w Polsce w średniowieczu, także w dynastii Piastów. W kolejnych wiekach rzadziej je nadawano. Imię to miało swoje święte patronki: św. Małgorzatę Szkocką czy Małgorzatę Węgierską⁶⁰. Ostatnim imieniem, które warto wspomnieć, była Szarlotta (Charlotte), które zostało zaczerpnięte z języka francuskiego.

Na Szwederowie wśród najpopularniejszych w poszczególnych okresach pojawiły się także inne imiona pochodzenia germańskiego: Gertruda (Gertrude), Herta (Hertha) i Ida (występujące w mitologii germańskiej, ale mające też patronki w tradycji chrześcijańskiej⁶¹) oraz Emma, funkcjonująca w katalogu świętych i błogosławionych. Imię to znane było w Europie Zachodniej ze względu na królową francuską Emmę, żonę Lotariusza oraz królową angielską noszącą to imię, matkę Edwarda Wyznawcy⁶².

W przypadku drugiego imienia na Mokrem w dwóch dziesięcioleciach najpopularniejsze było imię Elżbieta, a na Szwederowie w trzech dziesięcioleciach dominowało imię Marta. Z kolei w najpopularniejszych zestawieniach na Mokrem występowało imię Elżbieta, także w połączeniu z imieniem Marta: Marta Elżbieta, Elżbieta Marta, a oprócz tego Elżbieta Małgorzata i Ernestyna Elżbieta. Na Szwederowie zaś zestawienia powstawały najczęściej z udziałem najpopularniejszych imion pochodzenia germańskiego, np. Klara Jadwiga, Ernestyna Fryderyka, Ernestyna Gertruda.

⁵⁷ H. FROS, F. SOWA, *Twoje imię*, s. 273; H. NAUMANN, *Familiennamenbuch*, s. 143.

⁵⁸ M. MALEC, *Imiona chrześcijańskie*, s. 367–368; H. FROS, F. SOWA, *Twoje imię*, s. 295–297.

⁵⁹ H. FROS, F. SOWA, *Twoje imię*, s. 345; W. ZALESKI, *Święci na każdy dzień*, s. 461–463; M. MALEC, *Imiona chrześcijańskie*, s. 371; J. S. BYSTRON, *Księga imion*, s. 236.

⁶⁰ M. MALEC, *Imiona chrześcijańskie*, s. 375; J. S. BYSTRON, *Księga imion*, s. 262–263; H. FROS, F. SOWA, *Twoje imię*, s. 389–391; *Słownik etymologiczno-motywacyjny*, cz. 2, s. 84–85.

⁶¹ M. MALEC, *Imiona chrześcijańskie*, s. 367; H. FROS, F. SOWA, *Twoje imię*, s. 279; J. GRZEŃNIA, *Słownik imion*, s. 147, 153.

⁶² M. MALEC, *Imiona chrześcijańskie*, s. 359–360. Na temat wpływu literatury na pojawienie się imienia Emma zob. J. S. BYSTRON, *Księga imion*, s. 168. Na ziemiach polskich imię to stało się popularne w XIX w. dzięki dziełom literackim, takim jak *Westchnienia do Emmy w Alpach* Antoniego Góreckiego (1817) czy *Do Emmy* Tymona Zaborowskiego (1826).

RANKING IMION DLA KATOLIKÓW

Tab. 7. Ranking 10 najpopularniejszych imion pierwszych nadawanych dzieciom w rodzinach K/K +K(N) na Mokrem i Szwederowie w latach 1875–1914

Mokre – pierwsze imiona według popularności					Szwederowo – pierwsze imiona według popularności				
Lp.	męskie	1875–1914	żeńskie	1875–1914	Lp.	męskie	1875–1914	żeńskie	1875–1914
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1	Jan	628	Helena	592	1	Franciszek	273	Marta	298
	%	10,3	%	10,4		%	9,6	%	11,4
2	Franciszek	454	Marta	548	2	Jan	250	Helena	211
	%	7,5	%	9,6		%	8,8	%	8,0
3	Władysław	296	Anna	474	3	Leon	179	Anna	161
	%	4,9	%	8,3		%	6,3	%	6,1
4	Leon	258	Maria	258	4	Maksymilian	149	Leokadia	115
	%	4,3	%	4,5		%	5,2	%	4,4
5	Józef	240	Mariana	236	5	Stanisław	124	Zofia	111
	%	4,0	%	4,1		%	4,4	%	4,2
6	Bronisław	238	Zofia	230	6	Paweł	114	Maria	100
	%	3,9	%	4,0		%	4,0	%	3,8
7	Antoni	194	Leokadia	224	7	Józef	114	Stanisława	89
	%	3,2	%	3,9		%	4,0	%	3,4
8	Aleksander	188	Władysława	174	8	Bronisław	113	Wanda	85
	%	3,1	%	3,1		%	4,0	%	3,2
9	Bolesław	174	Bronisława	160	9	Edmund	100	Jadwiga	84
	%	2,9	%	2,8		%	3,5	%	3,2
10	Paweł	156	Franciszka	152	10	Władysław	99	Łucja	81
	%	2,6	%	2,7		%	3,5	%	3,1

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
11	Imiona pozostałych dzieci	3242	Imiona pozostałych dzieci	2640	11	Imiona pozostałych dzieci	1331	Imiona pozostałych dzieci	1287
	%	53,4	%	46,4		%	46,8	%	49,1
Łącznie	Liczba urodzeń	6068	Liczba urodzeń	5688	Łącznie	Liczba urodzeń	2846	Liczba urodzeń	2622

K/K – katolik/katoliczka

K(N) – urodzenie niesłubne, matka katoliczka

W całym badanym okresie na Mokrem odnotowano 477 urodzeń niesłubnych, gdzie matka była katoliczką, natomiast na Szwederowie – 306.

Źródło:

Mokre: Archiwum Akt Dawnych Diecezji Toruńskiej, Parafia Najświętszej Marii Panny w Toruniu, Liber baptisatorum, sygn. AA 005–AA 012; Archiwum Państwowe w Toruniu, Akta Urzędu Stanu Cywilnego w Toruniu, Heiraths-, Geburts-, Sterbe-Haupt-Register des Königlich Preussischen Standes-Amtes Thorn, Kreis Thorn, sygn. 1–196.

Szwederowo: Archiwum Państwowe w Bydgoszczy, Księgi stanu cywilnego 1875–1914, sygn. 1, 7, 14, 19, 26, 32, 37, 43, 49, 52, 55, 58, 61, 64, 67, 70, 73, 76, 79, 82, 85, 88, 91, 94, 97, 103, 106, 109, 110, 113, 114, 129, 130, 133, 134, 199, 200, 204, 205, 211, 212, 216, 217, 264, 265, 269, 270, 289, 290, 294, 295, 308, 309, 312, 313.

Dla całego okresu 1875–1914 (tab. 7) wśród katolików na Mokrem i Szwederowie widać duże podobieństwa w nadawaniu imion nowo narodzonym dzieciom. Wśród najpopularniejszych 10 imion męskich na obu badanych osiedlach robotniczych siedem było takich samych, choć występowały w nieco innej kolejności. Dodatkowo imiona Jan i Franciszek w odwrotnej kolejności zajmowały pierwsze i drugie miejsce w rankingu na Mokrem i na Szwederowie. Na Mokrem natomiast popularne było też imię pochodzenia greckiego Aleksander (oznaczające *broniący mężów*). Ma ono kilkunastu świętych patronów w tradycji chrześcijańskiej, m.in. papieża Aleksandra I czy Aleksandra Newskiego, patrona Rosji i prawosławia. Było także wsławione dzięki Aleksandrowi Wielkiemu. Popularność tego imienia na ziemiach polskich, szczególnie zaś na terenie Królestwa Polskiego spadła po powstaniu listopadowym. Unikano go jako imienia carskiego⁶³. Często nadawano także imię Antoni czy Bolesław.

⁶³ J. S. BYSTRON, *Księga imion*, s. 106–107; H. FROS, F. SOWA, *Twoje imię*, s. 80–83; M. MALEC, *Imiona chrześcijańskie*, s. 179–180.

To ostatnie nie ma świętych patronów, ale jest jednym z rodowych imion Piastów i to właśnie wiek XIX był czasem, gdy do tego typu imion, tzw. dynastycznych, chętnie powracano⁶⁴.

Na Szwederowie popularne było też imiona: Maksymilian, Edmund (pochodzenia germańskiego, oznaczające *opiekun dziedzicznej posiadłości*, mające kilku świętych patronów⁶⁵) oraz Stanisław (imię o rodowodzie słowiańskim, które w tradycji chrześcijańskiej ma dwóch świętych polskiego pochodzenia: Stanisława ze Szczepanowa, biskupa i męczennika, oraz Stanisława Kostkę)⁶⁶.

W przypadku imion żeńskich sytuacja była podobna: sześć na 10 imion wystąpiło na obu osiedlach, przy czym imiona Anna, Helena i Marta zajęły pierwsze, drugie i trzecie miejsce w rankingu, choć w innej kolejności. Na Mokrem dodatkowo popularne były też imiona Marianna, Franciszka, a także imiona chrześcijańskie pochodzenia słowiańskiego Bronisława (funkcjonująca jako odrębne imię) i Władysława (będąca żeńskim odpowiednikiem imienia Władysław)⁶⁷. Z kolei na Szwederowie często nadawano też imiona: Jadwiga, Łucja (pochodzenia łacińskiego, będące żeńską formą Luciusa, oznaczające *światło/blask/jasność*, mającego w tradycji chrześcijańskiej kilkanaście świętych o tym imieniu, m.in. Łucję z Syrakuz⁶⁸), Stanisława (pochodzenia słowiańskiego, będące żeńskim odpowiednikiem imienia Stanisław⁶⁹) oraz Wanda. To ostatnie imię znane jest z podania o Kraku. Wanda była też bohaterką wielu utworów literackich – nie tylko polskich, lecz także francuskich i niemieckich. W XIX w. wraz z modą na powrót do imion słowiańskich Wanda zyskiwała na popularności. Imię to nie ma świętych patronek⁷⁰. Należy zwrócić uwagę na to, że najpopularniejsze imię nadawano około 10–11% dzieci danej płci, jak w przypadku Jana, Franciszka, Heleny i Marty (porównanie z rankingiem ewangelików w dalszej części artykułu). Można też zauważyć, że katalog imion męskich na Mokrem był dużo większy niż imion żeńskich. Na Szwederowie sytuacja w tej kwestii była odwrotna. Wskazuje na to odsetek kategorii: Imiona pozostałych dzieci.

⁶⁴ H. FROS, F. SOWA, *Twoje imię*, s. 153–154; J. S. BYSTRON, *Księga imion*, s. 140.

⁶⁵ H. FROS, F. SOWA, *Twoje imię*, s. 192–194; M. MALEC, *Imiona chrześcijańskie*, s. 211; *Słownik etymologiczno-motywacyjny*, cz. 2, s. 32.

⁶⁶ M. MALEC, *Imiona chrześcijańskie o rodowodzie*, s. 65, 67, 69.

⁶⁷ *Ibid.*, s. 65, 67, 69–70; H. FROS, F. SOWA, *Twoje imię*, s. 159.

⁶⁸ M. MALEC, *Imiona chrześcijańskie*, s. 374; H. FROS, F. SOWA, *Twoje imię*, s. 379.

⁶⁹ M. MALEC, *Imiona chrześcijańskie o rodowodzie*, s. 65, 69–70.

⁷⁰ H. FROS, F. SOWA, *Twoje imię*, s. 520.

RANKING IMION DLA EWANGELIKÓW

Tab. 8. Ranking 10 najpopularniejszych pierwszych imion nadawanych dzieciom w rodzinach E/E + E(N) na Mokrem i Szvederowie w latach 1875–1914

Mokre – pierwsze imiona według popularności					Szvederowo – pierwsze imiona według popularności				
Lp.	męskie	1875–1914	żeńskie	1875–1914	Lp.	męskie	1875–1914	żeńskie	1875–1914
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1	Paweł	228	Elżbieta	262	1	Paweł	116	Gertruda	151
	%	7,2	%	9,0		%	6,0	%	8,1
2	Eryk	210	Anna	212	2	Otto	112	Marta	126
	%	6,6	%	7,3		%	5,8	%	6,7
3	Maksymilian	206	Marta	204	3	Karol	108	Ernestyna	122
	%	6,5	%	7,0		%	5,6	%	6,5
4	Otto	186	Emma	184	4	Eryk	101	Fryderyka	115
	%	5,9	%	6,3		%	5,2	%	6,1
5	Karol	150	Gertruda	176	5	Willy	99	Elżbieta	105
	%	4,7	%	6,1		%	5,1	%	5,6
6	Fryderyk	142	Małgorzata	172	6	Kurt	97	Herta	92
	%	4,5	%	5,9		%	5,0	%	4,9
7	Bruno	138	Fryderyka	162	7	Alfred	85	Jadwiga	89
	%	4,4	%	5,6		%	4,4	%	4,8
8	Kurt	126	Jadwiga	146	8	Artur	84	Anna	85
	%	4,0	%	5,0		%	4,3	%	4,5
9	Artur	125	Klara	128	9	Bruno	69	Małgorzata	85
	%	4,0	%	4,4		%	3,6	%	4,5
10	Wilhelm	120	Ernestyna	90	10	Maksymilian	66	Maria	60
	%	3,8	%	3,1		%	3,4	%	3,2

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
11	Imiona pozostałych dzieci	1530	Imiona pozostałych dzieci	1171	11	Imiona pozostałych dzieci	1005	Imiona pozostałych dzieci	842
	%	48,4	%	40,3		%	51,8	%	45,0
Łącznie	Liczba urodzeń	3161	Liczba urodzeń	2907	Łącznie	Liczba urodzeń	1942	Liczba urodzeń	1872

E/E – ewangelik/ewangeliczka

E(N) – urodzenie nieślubne, matka ewangeliczka

W całym badanym okresie na Mokrem odnotowano 373 urodzenia nieślubne, gdzie matka była ewangeliczką, natomiast na Szwederowie 310.

Na Szwederowie odnotowano trzy urodzenia bez nadania imienia.

Źródło:

Mokre: Evangelisches Zentralarchiv in Berlin, Thorn, Kreis Thorn, Westpreussen: Taufen, St. Georgen Kirche, sygn. 7759–7765; APT, Akta Urzędu Stanu Cywilnego w Toruniu, Heiraths-, Geburts-, Sterbe-Haupt-Register des Königlich Preußischen Standes-Amtes Thorn, Kreis Thorn, sygn. 1–196.

Szwederowo: Archiwum Państwowe w Bydgoszczy, Księgi stanu cywilnego 1875–1914, sygn. 1, 7, 14, 19, 26, 32, 37, 43, 49, 52, 55, 58, 61, 64, 67, 70, 73, 76, 79, 82, 85, 88, 91, 94, 97, 103, 106, 109, 110, 113, 114, 129, 130, 133, 134, 199, 200, 204, 205, 211, 212, 216, 217, 264, 265, 269, 270, 289, 290, 294, 295, 308, 309, 312, 313.

W przypadku ewangelików (tab. 8) podobieństwa między Mokrem a Szwederowem w kwestii nadawania imion dzieciom także były duże, podobnie jak u katolików. W rankingu 10 najpopularniejszych imion męskich wprowadzie w innej kolejności, lecz powtórzyło się aż osiem imion. Imię Paweł na obu osiedlach było na pierwszym miejscu w rankingu. Na Mokrem wśród 10 najpopularniejszych znalazły się też imiona Fryderyk oraz Wilhelm, a na Szwederowie – Willy oraz Alfred, które to imię nosił król Anglii z IX w.⁷¹

Podobna sytuacja wystąpiła w przypadku imion żeńskich. Tu także osiem na 10 imion się powtórzyło, choć nieco większe rozbieżności wystąpiły w przypadku imion stojących na czele rankingu. Imię Elżbieta – najpopularniejsze na Mokrem – było dopiero piąte na Szwederowie. Imię Gertruda – będące na pierwszym miejscu na Szwederowie – było piąte na Mokrem. Na toruńskim osiedlu wśród 10 najpopularniejszych pojawiły się natomiast imiona Emma oraz Klara, a na osiedlu bydgoskim – Herta i Maria. Najpopularniejsze

⁷¹ Ostatnie imię pojawiło się na ziemiach polskich dopiero w XIX w. pod wpływem mody angielskiej, w tym także pod wpływem literatury i powieści Marii Wirtemberskiej *Malwina czyli domyślność serca*. Zob. J. S. BYSTRON, *Księga imion*, s. 110.

imię – Paweł – nadawano około 6–7% dzieciom płci męskiej, a imiona Gertruda i Elżbieta odpowiednio około 8–9% dzieciom płci żeńskiej. Odsetek ten był więc niższy niż w przypadku katolików, co także potwierdza większą różnorodność w kwestii nadawania imion i mniejsze przywiązanie do określonych imion. W przypadku obu dzielnic robotniczych u ewangelików katalog imion męskich był większy niż żeńskich. Odsetek imion pozostałych dzieci płci męskiej wyniósł odpowiednio 48,4 i 51,8% ogółu.

RANKING IMION W RODZINACH MIESZANYCH WYZNANIOWO

Tab. 9. Ranking 10 najpopularniejszych imion pierwszych nadawanych dzieciom w rodzinach mieszanych wyznaniowo (K/E, E/K) na Mokrem i Szwederowie w latach 1875–1914

Mokre – pierwsze imiona według popularności					Szwederowo – pierwsze imiona według popularności				
Lp.	męskie	1875–1914	żeńskie	1875–1914	Lp.	męskie	1875–1914	żeńskie	1875–1914
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1	Paweł	31	Marta	33	1	Paweł	18	Gertruda	19
	%	9,5	%	11,0		%	9,6	%	10,7
2	Jan	25	Maria	28	2	Maksymilian	14	Anna	17
	%	7,7	%	9,3		%	7,5	%	9,6
3	Maksymilian	21	Elżbieta	25	3	Willy	12	Maria	13
	%	6,4	%	8,3		%	6,4	%	7,3
4	Bruno	20	Anna	23	4	Bruno	9	Jadwiga	13
	%	6,1	%	7,6		%	4,8	%	7,3
5	Oskar	15	Małgorzata	20	5	Artur	8	Elżbieta	11
	%	4,6	%	6,6		%	4,3	%	6,2
6	Franciszek	14	Jadwiga	16	6	Karol	8	Marta	10
	%	4,3	%	5,3		%	4,3	%	5,6
7	Fryderyk	12	Helena	15	7	Ryszard	7	Małgorzata	9
	%	3,7	%	5,0		%	3,7	%	5,1
8	Kurt	10	Gertruda	12	8	Kurt	6	Helena	9
	%	3,1	%	4,0		%	3,2	%	5,1

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
9	Wilhelm	9	Wanda	8	9	Franciszek	6	Herta	8
	%	2,8	%	2,7		%	3,2	%	4,5
10	Aleksander	7	Fryderyka	7	10	Hermann	5	Klara	6
	%	2,1	%	2,3		%	2,7	%	3,4
11	Imiona pozostałych dzieci	162	Imiona pozostałych dzieci	114	11	Imiona pozostałych dzieci	94	Imiona pozostałych dzieci	63
	%	49,7	%	37,9		%	50,3	%	35,4
Łącznie	Liczba urodzeń	326	Liczba urodzeń	301	Łącznie	Liczba urodzeń	187	Liczba urodzeń	178

K/E – katolik/ewangeliczka

E/K – ewangelik/katoliczka

Źródło:

Mokre: Archiwum Akt Dawnych Diecezji Toruńskiej, Parafia Najświętszej Marii Panny w Toruniu, Liber baptisatorum, sygn. AA 005–AA 012; Evangelisches Zentralarchiv in Berlin, Thorn, Kreis Thorn, Westpreussen, Taufen: St. Georgen Kirche, sygn. 7759–7765; Archiwum Państwowe w Toruniu, Akta Urzędu Stanu Cywilnego w Toruniu, Heiraths-, Geburts-, Sterbe-Haupt-Register des Königlich Preußischen Standes-Amtes Thorn, Kreis Thorn, sygn. 1–196.

Szvederowo: Archiwum Państwowe w Bydgoszczy, Księgi stanu cywilnego 1875–1914, sygn. 1, 7, 14, 19, 26, 32, 37, 43, 49, 52, 55, 58, 61, 64, 67, 70, 73, 76, 79, 82, 85, 88, 91, 94, 97, 103, 106, 109, 110, 113, 114, 129, 130, 133, 134, 199, 200, 204, 205, 211, 212, 216, 217, 264, 265, 269, 270, 289, 290, 294, 295, 308, 309, 312, 313.

Odrębnie zostały potraktowane imiona nadawane dzieciom w rodzinach mieszanych wyznaniowo – katolicko-ewangelickich (tab. 9). Wśród najpopularniejszych imion przenikały się obecne w tych rodzinach wpływy katalogu chrześcijańskiego, imion pochodzenia germańskiego, ale także imion władców i bohaterów literackich. Na pierwszym miejscu wśród imion męskich na Mokrem i na Szvederowie znalazło się imię Paweł. Na obu osiedlach w rankingu pojawiły się też imiona: Maksymilian, Bruno, Franciszek i Kurt. Są jednak także różnice – imiona charakterystyczne dla jednego lub drugiego badanego osiedla, które widoczne były także u katolików i u ewangelików. Na Mokrem w pierwszej dziesiątce znalazło się także imię Jan oraz Oskar, pochodzenia germańskiego⁷². Z kolei na Szvederowie często występowały imiona Willy oraz

⁷² H. FROS, F. SOWA, *Twoje imię*, s. 431–432; J. S. BYSTRON, *Księga imion*, s. 287. Imię to pojawiło się na ziemiach polskich dopiero w XIX w. dzięki spopularyzowaniu przez *Pieśni Osjana* Jamesa Macphersona pod koniec XVIII w.

Artur (złożone z dwóch członów: art – *niedźwiedź* i ur – *nowy/młody/piękny*), które ma rodowód celtycki. Na ziemiach polskich w XIX w. zaczęło rozpowszechniać się pod wpływem romantyzmu⁷³.

W przypadku imion żeńskich na Mokrem i Szwederowie powtarzało się aż osiem, choć w innej kolejności. Zupełnie inne imiona pojawiły się dopiero na końcu rankingu. Mowa tu o Wandzie i Fryderyce na Mokrem oraz Hercie i Klarze na Szwederowie. Na obu badanych osiedlach można było także odnotować zdecydowanie większy katalog imion męskich. Odsetek w kategorii: Imiona pozostałych dzieci stanowił po około 50% ogółu wszystkich urodzonych dzieci płci męskiej.

IMIONA NADAWANE W RODZINACH ŻYDOWSKICH

Liczba żydów zamieszkujących Mokre i Szwederowo była niewielka (zob. tab. 1), stąd też urodzenia dzieci były nieliczne. W całym badanym okresie na Mokrem w rodzinach żydowskich urodziło się 58 dzieci, w tym 32 chłopców i 26 dziewczynek. Tylko w jednym przypadku dziecko pochodziło z rodziny mieszanej wyznaniowo, gdzie ojciec był żydem, a matka była ewangeliczką. Nie odnotowano tam ani jednego urodzenia nieślubnego żydówki. Na Szwederowie zaś w rodzinach żydowskich w całym badanym okresie urodziło się 27 dzieci, w tym 13 chłopców i 14 dziewczynek. Najwięcej, bo 21, w rodzinach, w których oboje rodziców było wyznania mojżeszowego. Troje dzieci przyszło na świat w rodzinach, w których ojciec był ewangelikiem, a matka była żydówką. W dwóch przypadkach były to urodzenia nieślubne. Raz nie podano wyznania ojca.

Na Mokrem chłopcom żydowskim nadawano imiona takie jak: Herbert (pochodzenia germańskiego, wywodzące się od słów *heri* – *drużyna wojenna* oraz *beraht* – *sławny/znakomity/wspaniały*)⁷⁴, Kurt, Maksymilian, Zygfryd (pochodzenia germańskiego, oznaczające *pokój przez zwycięstwo*, mające dwóch świętych patronów, znane także dzięki germańskiemu eposowi *Pieśń o Nibelungach*⁷⁵, Izydor (pochodzenia greckiego, złożone ze słów *Izyda* i *dar*, mające świętych patronów⁷⁶) czy Abraham (imię biblijne pochodzenia akadyjskiego, oznaczające *ojciec narodów*, najbardziej znany jest Abraham ze Starego Testamentu; do XVIII w. imię to nadawane było wśród chrześcijan, potem zaś uznane zostało za imię żydowskie)⁷⁷.

⁷³ J. S. BYSTROŃ, *Księga imion*, s. 123–124; H. FROS, F. SOWA, *Twoje imię*, s. 114.

⁷⁴ J. GRZENIA, *Słownik imion*, s. 146.

⁷⁵ J. S. BYSTROŃ, *Księga imion*, s. 544; M. MALEC, *O imionach i nazwiskach*, s. 26–27. Na przełomie XIX i XX w. imię to zostało przypomniane przez powieść *Krzyżacy* Henryka Sienkiewicza.

⁷⁶ H. FROS, F. SOWA, *Twoje imię*, s. 292–293.

⁷⁷ *Słownik staropolskich nazw*, t. 1, s. 4–7; H. FROS, F. SOWA, *Twoje imię*, s. 68–69.

Z kolei nowo narodzonym dziewczynkom żydowskim nadawano imiona: Elżbieta, Gertruda, Berta (pochodzenia germańskiego, oznaczające *jasny/błyszczący*)⁷⁸, Regina (pochodzenia łacińskiego, wywodzące się od słowa: *królowa*, z odniesieniem do *Królowej Niebios*, mające świętą patronkę – Reginę męczennicę⁷⁹), Rozalia (o niejasnej etymologii, w XIX w. znane z literatury, m.in. z *Sielanek* Józefa Bartłomieja Zimorowica oraz *Antka* Bolesława Prusa, mające też jedną świętą patronkę w tradycji chrześcijańskiej⁸⁰), a także Sara (pochodzenia hebrajskiego, wywodzące się od słowa *księżna*, w Starym Testamencie występujące jako imię żony Abrahama⁸¹).

Podobna była sytuacja na Szvederowie. W przypadku płci męskiej wystąpiły imiona Karol, Hermann (pochodzenia germańskiego, oznaczające *mąż należący do wojska, żołnierz*, mające wielu patronów w tradycji chrześcijańskiej⁸²), Zygfryd, Henryk (pochodzenia germańskiego, wywodzące się od słów *władca ojczyzny*, noszone przez wielu cesarzy rzymskich narodu niemieckiego, a także członków dynastii piastowskiej zwłaszcza na Śląsku, mające licznych świętych patronów, m.in. cesarza Henryka II czy Henryka, biskupa Uppsali, apostoła Finlandii⁸³), Oskar, Herbert, Kurt, Izidor i Abraham.

W przypadku płci żeńskiej odnotowano imiona: Anna, Fryderyka, Jadwiga, Helena, Herta, Wilhelmina, Ewa (imię biblijne pochodzenia hebrajskiego, oznaczające *dające życie/matka*)⁸⁴, Dorota (pochodzenia greckiego, wywodzące się od słów *dar od boga/bogini*, które do Polski dotarło w średniowieczu za pośrednictwem języka łacińskiego, mające w tradycji chrześcijańskiej swoje patronki⁸⁵) czy zaczerpnięte z języka angielskiego imię Jenny, będące formą zdrobniałą od Jennifer.

Duża popularność imion o rodowodzie germańskim w społeczności żydowskiej po emancypacji w drugiej połowie XIX i na początku XX w. świadczyła o wysokim stopniu asymilacji z ludnością niemiecką, która imponowała głównie pod względem ekonomicznym⁸⁶. Na Mokrem i Szvederowie dzieciom żydowskim zazwyczaj nadawano jedno imię. Trzeba jednak pamiętać,

⁷⁸ M. MALEC, *Imiona chrześcijańskie*, s. 356.

⁷⁹ J. S. BYSTROŃ, *Księga imion*, s. 304; M. MALEC, *Imiona chrześcijańskie*, s. 382.

⁸⁰ J. S. BYSTROŃ, *Księga imion*, s. 308; H. FROS, F. SOWA, *Twoje imię*, s. 470–471.

⁸¹ M. MALEC, *Imiona chrześcijańskie*, s. 383.

⁸² J. GRZENIA, *Słownik imion*, s. 146–147; H. FROS, F. SOWA, *Twoje imię*, s. 267–268.

⁸³ J. S. BYSTROŃ, *Księga imion*, s. 198–200; H. FROS, F. SOWA, *Twoje imię*, s. 264–267; M. MALEC, *Imiona chrześcijańskie*, s. 232–233.

⁸⁴ H. FROS, F. SOWA, *Twoje imię*, s. 217–220; *Słownik etymologiczno-motywacyjny*, cz. 2, s. 37.

⁸⁵ H. FROS, F. SOWA, *Twoje imię*, s. 187–189; M. MALEC, *Imiona chrześcijańskie*, s. 367–358.

⁸⁶ Więcej informacji na temat imion żydowskich zob. Lidia KOŚKA, *Imiona przez Żydów polskich używane*, Kraków 2002; Agnieszka ZIELIŃSKA, *The Jewish family in the 19th and early 20th centuries*, [in:] *Framing the Polish family in the past*, ed. Piotr GUZOWSKI, Cezary KUKLO, London–New York 2022, s. 273–287.

że najprawdopodobniej pojawiające się w księgach stanu cywilnego imię było imieniem świeckim, które mogło pochodzić z innych kultur i podlegało modom. Imię święte zaś było zazwyczaj imieniem biblijnym hebrajskim lub imieniem postbiblijnym, głównie pochodzenia semickiego⁸⁷.

WNIOSKI

Porównanie danych z dwóch osiedli robotniczych: toruńskiego Mokrego i bydgoskiego Szwederowa skłania nas do wniosku, że miały one podobny charakter. Wskazuje na to już struktura wyznaniowa obu osiedli. Szwederowo odznaczało się jednak mniejszą liczbą ludności, co przekładało się na niższą liczbę urodzeń.

Katalog imion dla nowo narodzonych chłopców był zazwyczaj na obu osiedlach szerszy niż dla dziewczynek (z wyjątkiem sytuacji na Szwederowie przy urodzeniach katolickich – zob. tab. 7). Wynikać to mogło z faktu, że w społeczeństwach o charakterze patriarchalnym zdecydowanie większą rolę przykładano do imion synów. Poza tym w rodzinach katolickich większa liczba męskich niż żeńskich świętych dawała rodzicom większe możliwości⁸⁸.

Zarówno na Mokrem, jak i na Szwederowie zauważyliśmy tendencję do zdecydowanie częstszego u ewangelików niż u katolików nadawania więcej niż jednego imienia przy chrzcie. Trzeba jednak zauważyć, że na Szwederowie trend ten był silniejszy niż na Mokrem. Wskazują na to dane procentowe z tab. 3–6. Jednocześnie z biegiem czasu na obu osiedlach upowszechniała się praktyka nadawania tylko jednego imienia nowo narodzonemu dziecku, i w tym przypadku także tendencja ta była silniejsza na Szwederowie.

Porównując nadawanie konkretnych imion wśród katolików i wśród ewangelików na obu osiedlach robotniczych, można stwierdzić, że katolicy o wiele częściej niż ewangelicy nadawali dzieciom imiona funkcjonujące w tradycji chrześcijańskiej i mające swoich świętych patronów, rzadziej za to ulegali wpływowi literatury, rzadziej też nawiązywali imionami do Starego Testamentu czy starożytności. Ewangelicy kierowali się większą swobodą w zakresie doboru imion dla swych dzieci i częściej ulegali modom na określone imiona. Częściej nawiązywali także w imiennictwie do tradycji dynastycznych. Zarówno katolicy, jak i ewangelicy często korzystali z imion należących do ich kręgów kulturowych. Poddawali się trendom na określone imiona, ale byli także przywiązani do religii chrześcijańskiej w tym zakresie. Z kolei w rodzinach mieszanych wyznaniowo między katolikami a ewangelikami następowało przenikanie się wpływów obu religii, obu kultur i mód na określone imiona.

⁸⁷ Szerzej zob. Agnieszka JAGODZIŃSKA, *Pomiędzy. Akulturacja Żydów Warszawy w drugiej połowie XIX wieku*, Wrocław 2008, s. 221–249.

⁸⁸ K. MIKULSKI, *Pałapka niemożności*, s. 260.

Najpopularniejszym imieniem męskim wśród katolików na obu osiedlach było imię Jan i Franciszek. Na dalszych miejscach w rankingu popularności znajdowaliśmy już coraz więcej odmienności między badanymi terenami. Istniała też różnica w kwestii drugich imion: na Mokrem dominował Jan, a na Szvederowie – Paweł. Najpopularniejsze zestawienia u katolików na obu osiedlach były różne, ale łączyło je imię Franciszek. Najpopularniejszymi imionami nadawanymi dziewczynkom na obu osiedlach były: Anna, Franciszka, Helena, Marta. Z ważniejszych różnic między Mokrem a Szvederowem należy wymienić popularność imienia Marianna na tym pierwszym i Maria na tym drugim. Znaczne różnice zaobserwowano wśród popularnych imion drugich oraz zestawień.

Większa różnorodność dotycząca imiennictwa zauważalna była wśród ewangelików na obu osiedlach. Na Mokrem chłopcom najczęściej nadawano imiona: Eryk, Karol, Kurt, Maksymilian, Paweł, a na Szvederowie także Artur, Emil, Erwin, Helmut, Otto, Willy. Te same trendy dotyczące różnorodności obowiązywały jednak w nadawaniu imion drugich czy też zestawień, np. Fryderyk Wilhelm czy Gustaw Adolf. Jeszcze mniej sprecyzowane były wybory dotyczące imion żeńskich w tej grupie wyznaniowej. Charakterystyczne było jednak to, że imiona te najczęściej miały germańskie pochodzenie. Nie tylko u ewangelików w stosunku do katolików, lecz także na Szvederowie w stosunku do Mokrego można zauważyć nieco większą otwartość w uleganiu modzie na imiona władców czy pochodzące z literatury oraz innych kręgów kulturowych. Można odnieść wrażenie, że poszczególne grupy wyznaniowe czy populacje w różnym czasie poddawały się napierającym procesom unowocześnienia i wygląda na to, że ten proces na Szvederowie przebiegał nieco intensywniej i szybciej niż na Mokrem. Przywiązanie do określonych imion słabło w badanym czasie.

Przykład imiennictwa w poszczególnych grupach wyznaniowych na obu osiedlach wpisuje się w szeroko rozumiane zróżnicowanie kulturowe ludności i zmiany w tym zakresie w analizowanym okresie. Będzie to szczególnie dobrze widoczne w kontekście porównań, których można dokonać z innymi zbadanymi już populacjami⁸⁹. Zmiany obserwowane w imiennictwie w latach

⁸⁹ Zob. przypis 1–2. Warto przyjrzeć się kilku przykładom imiennictwa w innych zbiorowościach. W pierwszej połowie XIX w. w Poznaniu wśród Niemców największą popularnością cieszyły się następujące imiona pierwsze: Jan, Karol, Fryderyk, Anna, Karolina, Maria, zob. K. MAKOWSKI, *Rodzina poznańska*, s. 153–158. Natomiast Polacy wybierali imiona: Jan, Józef, Stanisław, Marianna, Antonina, Józefa, Franciszka, zob. A. CZOP, *Ruch naturalny ludności*, s. 136. Do najpopularniejszych imion męskich w parafii Strzelce należały: Jan, Michał i Józef, natomiast żeńskich: Marianna, Katarzyna i Józefa, zob. J. SPYCHAŁA, *Rodzina w parafii Strzelce*, s. 23–28. Z kolei w parafii toszewickiej rodzice decydowali się nazwać swoich synów Jan, Józef, Franciszek lub Karol, a córki Anna, Barbara, Marianna czy Franciszka, zob. D. DASZKIEWICZ-ORDYŁOWSKA, *Rodzina w parafii toszewickiej*, s. 86–89. W Piotrowinie przy chrzcie nadawano

1875–1914 świadczyły o postępujących procesach modernizacyjnych, tak bardzo charakterystycznych dla przełomu XIX i XX w.

BIBLIOGRAFIA

- Alabrudzińska, Elżbieta. "Kościół ewangelicki w Toruniu w latach 1793–1920." In *Ewangelicy w Toruniu (XVI–XX wiek). Zbiór studiów*, edited by Jarosław Kłaczek, 203–230. Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek, Towarzystwo Miłośników Miasta Torunia, 2011.
- Alabrudzińska, Elżbieta. "Stosunki religijne w Toruniu (1815–1914)." In *Historia Torunia*, vol. 3, part 1: *W czasach zaboru pruskiego (1793–1920)*, edited by Marian Biskup, 390–419. Toruń: Wydawnictwo Towarzystwa Naukowego w Toruniu, 2003.
- Arnold, Robert Franz. *Die Deutschen Vornamen*. Wien: Adolf Holzhausen, 1901.
- Bach, Adolf. *Die deutschen Personennamen*. Berlin: Walter de Gruyter, 1943.
- Banderowicz, Kinga. "Imiona poznaniaków u progu XVII stulecia (na materiale Akt sądu wójtowskiego)." *Poznańskie Studia Polonistyczne. Seria Językoznawcza* 15 (2009): 137–152. <https://doi.org/10.14746/pspsj.2009.15.8>.
- Biskup, Krzysztof and Lech Narębski. "Prusko-niemiecka twierdza Toruń (1815–1914)." In *Historia Torunia*, vol. 3, part 1: *W czasach zaboru pruskiego (1793–1920)*, edited by Marian Biskup, 160–173. Toruń: Wydawnictwo Towarzystwa Naukowego w Toruniu, 2003.
- Bubak, Józef. *Księga naszych imion*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1993.
- Buczkowski, Artur and Marzena Polaszewska. *Terenowa ścieżka edukacyjna. Dzielnica Mokre w Toruniu. Materiały edukacyjne*. Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek, 2005.

imiona Jan, Józef, Agnieszka, Józefa, zob. Z. SUŁOWSKI, *Imiona chrzestne w parafii*, s. 99–116. Na przestrzeni XVII–XIX w. coraz częściej wybierano więcej niż jedno imię przy chrzcie. Na początku XIX stulecia najpopularniejsze imiona męskie w Iskrzyni to Jan, Stanisław i Józef, a żeńskie: Marianna, Agnieszka, Elżbieta, Anna, Jadwiga, Ewa, Katarzyna, zob. P. RACHWAŁ, *Imiona chrzestne mieszkańców*, s. 259–272. Chłopcom nadawano imię Jan (otrzymywał je co piąty chłopiec), Stanisław i Franciszek, a dziewczynkom najczęściej Marianna, Aniela i Katarzyna. Popularność nadawanych imion jak i ich liczba naturalnie zmieniały się w czasie. Pod koniec XIX w. pojawiło się imię Władysław oraz Gerard, a u dziewczynek Bronisława. Jak zauważono na nadawanie określonego imienia miał wpływ związek daty chrztu ze świętem patrona. W Rzeszowie i wsiach parafii farnej najchętniej nadawano chłopcom imię Stanisław (św. biskup Stanisław ze Szczepanowa był patronem rzeszowskiej parafii), Władysław, Józef i Jan. Wśród dziewczynek w mieście najpopularniejsze były imiona Maria, Zofia i Helena, ale także Janina i Stefania. W podkarpackich wsiach imię Maria znalazło się dopiero na dziewiątej pozycji, wyprzedzała je Marianna, zob. S. REJMAN, *Imiona nadawane dzieciom*, s. 253–281.

- Bystron, Jan Stanisław. *Księga imion w Polsce używanych*. Warszawa: Towarzystwo Wydawnicze „Rój”, 1938.
- Czop, Anna. “Ruch naturalny ludności w parafii juncewskiej w latach 1801–1817 (na podstawie ksiąg metrykalnych).” *Przeszłość Demograficzna Polski* 29 (2010): 99–139.
- Daszkiewicz-Ordyłowska, Danuta. “Rodzina w parafii toszewskiej w latach 1789–1877.” *Śląskie Studia Demograficzne* 5 (2001): 75–109.
- Fleischer, Wolfgang. *Die deutschen Personennamen. Geschichte, Bildung und Bedeutung*. Berlin: Akademie Verlag, 1968.
- Förstermann, Ernst. *Altdeutsches Namenbuch*. Bonn: Hanstein, 1900.
- Fros, Henryk and Franciszek Sowa. *Twoje Imię. Przewodnik onomastyczno-hagiograficzny*. Kraków: Wydawnictwo Apostolstwa Modlitwy, 1982.
- Górny, Marek. “Wybór imion chrzestnych dla dzieci szlacheckich w powiecie kcyńskim w XVII wieku.” *Genealogia. Studia i Materiały* 5 (1995): 53–67.
- Grzenia, Jan. *Słownik imion*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2008.
- Guldon, Zenon and Ryszard Kabaciński. “Aneks nr 2. Zarys dziejów osad miejskich oraz miejscowości przyłączonych do Bydgoszczy do 1933 r.” In *Historia Bydgoszczy*, vol. 1: *Do roku 1920*, edited by Marian Biskup, 859. Warszawa, Poznań: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1991.
- Jagodzińska, Agnieszka. *Pomiędzy. Akulturacja Żydów Warszawy w drugiej połowie XIX wieku*. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 2008.
- Kawski, Tomasz. “Żydowska społeczność Bydgoszczy. Byli tacy sąsiedzi.” *Kalendarz Bydgoski* 47 (2014): 96–99.
- Koška, Lidia. *Imiona przez Żydów polskich używane*. Kraków: Wydawnictwo Austrii, 2002.
- Klimek, Zygmunt, ed. *Słownik etymologiczno-motywacyjny staropolskich nazw osobowych*, vol. 5: *Nazwy osobowe pochodzenia niemieckiego*. Kraków: Polska Akademia Nauk, Instytut Języka Polskiego, 1997.
- Makowski, Krzysztof. *Rodzina poznańska w I połowie XIX wieku*. Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM, 1992.
- Malec, Maria. *Budowa morfologiczna staropolskich złożonych imion osobowych*. Wrocław, Warszawa, Kraków, Gdańsk: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 1971.
- Malec, Maria. *Imię w polskiej antroponimii i kulturze*. Kraków: DWN, 2001.
- Malec, Maria. “Imiona chrześcijańskie o rodowodzie słowiańskim w Polsce.” In *Studia historycznojęzykowe*, vol. 1, edited by Marian Kucała and Zdzisława Krążyńska, 65–71. Kraków: Instytut Języka Polskiego, 1994.
- Malec, Maria. *Imiona chrześcijańskie w średniowiecznej Polsce*. Kraków: Polska Akademia Nauk, Instytut Języka Polskiego, 1994.
- Malec, Maria. *O imionach i nazwiskach w Polsce. Tradycja i współczesność*. Kraków: Towarzystwo Miłośników Języka Polskiego, 1996.
- Malec, Maria. “Wkład krakowskiego językoznawstwa polonistycznego do nauki o imionach osobowych.” *LingVaria. Półrocznik Wydziału Polonistyki Uniwersytetu Jagiellońskiego* 1/1 (2006): 127–137.

- Malec, Maria, ed. *Słownik etymologiczno-motywacyjny staropolskich nazw osobowych*, vol. 2: *Nazwy osobowe pochodzenia chrześcijańskiego*. Kraków: Polska Akademia Nauk, Instytut Języka Polskiego, 1995.
- Mikulski, Krzysztof. "Kryterium imionowe w badaniach nad genealogią patrycjatu toruńskiego w XIV–XVI wieku na przykładzie rodziny Hitfeldów." In *Venerabiles, nobiles et honesti. Studia z dziejów społeczeństwa Polski średniowiecznej. Prace ofiarowane profesorowi Januszowi Bieniakowi w siedemdziesiątą rocznicę urodzin i czterdziestopięciolecie pracy naukowej*, edited by Andrzej Radziwiński, Anna Supruniuk, and Jan Wroniszewski, 307–318. Toruń: Uniwersytet Mikołaja Kopernika, 1997.
- Mikulski, Krzysztof. "Początki zaboru pruskiego (1793–1806)." In *Historia Torunia*, vol. 3, part 1: *W czasach zaboru pruskiego (1793–1920)*, edited by Marian Biskup, 9–39. Toruń: Wydawnictwo Towarzystwa Naukowego w Toruniu, 2003.
- Mikulski, Krzysztof. *Pułapka niemożności. Społeczeństwo nowożytnego miasta wobec procesów modernizacyjnych (na przykładzie Torunia w XVII i XVIII wieku)*. Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek, 2004.
- Mosingiewicz, Krzysztof. "Imię jako źródło w badaniach genealogicznych." In *Genealogia – problemy metodyczne w badaniach nad polskim społeczeństwem średniowiecznym na tle porównawczym*, edited by Jacek Hertel, 92–97. Toruń: UMK, 1982.
- Naumann, Horst. *Familiennamenbuch*. Leipzig: VEB Bibliographisches Institut Leipzig, 1987.
- Niedzielska, Magdalena. "Życie polityczne i kulturalne Torunia (1815–1914)." In *Historia Torunia*, vol. 3, part 1: *W czasach zaboru pruskiego (1793–1920)*, edited by Marian Biskup, 220–389. Toruń: Wydawnictwo Towarzystwa Naukowego w Toruniu, 2003.
- Nieuważny, Andrzej. "Toruń w dobie wojen napoleońskich i Księstwa Warszawskiego." In *Historia Torunia*, vol. 3, part 1: *W czasach zaboru pruskiego (1793–1920)*, edited by Marian Biskup, 40–83. Toruń: Wydawnictwo Towarzystwa Naukowego w Toruniu, 2003.
- Nowak, Zenon Hubert. "Dzieje toruńskich Żydów w pierwszej połowie XIX wieku." *Rocznik Toruński* 18 (1988): 111–122.
- Paulewicz, Marian. "Dobór imion i rodziców chrzestnych w Chęcinach w latach 1726–1810. Zagadnienia demograficzne." *Katecheta* 18/1 (1974): 11–16.
- Polański, Kazimierz and Marian Jurkowski, eds. *Encyklopedia językoznawstwa ogólnego*. Wrocław: Zakład Narodowy imienia Ossolińskich, 1993.
- Rachwał, Piotr. "Imiona chrzestne mieszkańców Iskrzyni w XIX wieku na podstawie metryk parafii Krościenko Wyżne z lat 1848–1900." *Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne* 94 (2010): 257–274. <https://doi.org/10.31743/abmk.11647>.
- Rejman, Sabina. "Imiona nadawane dzieciom w rzeszowskiej parafii farnej na początku XX wieku." *Przeszłość Demograficzna Polski* 39 (2017): 253–281. <https://doi.org/10.18276/pdp.2017.39-10>.
- Ryguła, Ewa. "Imiennictwo w Kobiórze w XVIII wieku." *Wieki Stare i Nowe* 8 (2011): 104–127.

- Rymut, Kazimierz. *Nazwiska Polaków*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1991.
- Salm, Jan. "Przemiany przestrzenne pruskiego Torunia (1815–1914)." In *Historia Torunia*, vol. 3, part. 1: *W czasach zaboru pruskiego (1793–1920)*, edited by Marian Biskup, 84–91. Toruń: Wydawnictwo Towarzystwa Naukowego w Toruniu, 2003.
- Simonides, Dorota. *Od kolebki do grobu*. Opole: Instytut Śląski, 1989.
- Spychała, Jerzy. "Rodzina w parafii Strzelce Opolskie w latach 1766–1870." *Śląskie Studia Demograficzne* 5 (2001): 7–74.
- Sułowski, Zygmunt. "Imiona chrzestne w parafii Piotrawin w XVII–XIX wieku." *Roczniki Humanistyczne* 20 (1972): 99–116.
- Szczuczko, Witold. "Powstanie i rozwój zakładów 'Born i Schütze', obecnej fabryki maszyn budowlanych 'Bumator' 1856–1939." *Rocznik Toruński* 13 (1978): 144–157.
- "Szwederowo." In *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, vol. 12, edited by Bronisław Chlebowski, 88. Warszawa: Druk „Wieku” Nowy Świat, 1892.
- Taszycki, Witold, ed. *Słownik staropolskich nazw osobowych*, vol. 1: A–D. Wrocław: Zakład Narodowy imienia Ossolińskich, Wydawnictwo PAN, 1965.
- Taszycki, Witold, ed. *Słownik staropolskich nazw osobowych*, vol. 2: E–Ki. Wrocław: Zakład Narodowy imienia Ossolińskich, Wydawnictwo PAN, 1968.
- Taszycki, Witold, ed. *Słownik staropolskich nazw osobowych*, vol. 3: Ki–M. Wrocław: Zakład Narodowy imienia Ossolińskich, Wydawnictwo PAN, 1971.
- Taszycki, Witold, ed. *Słownik staropolskich nazw osobowych*, vol. 4: N–R. Wrocław: Zakład Narodowy imienia Ossolińskich, Wydawnictwo PAN, 1974–1976.
- Taszycki, Witold, ed. *Słownik staropolskich nazw osobowych*, vol. V–Ż. Wrocław: Zakład Narodowy imienia Ossolińskich, Wydawnictwo PAN, 1981.
- Umiński, Janusz. *Bydgoszcz. Przewodnik*. Bydgoszcz: Regionalny Oddział PTTK „Szlak Brdy”, 1996.
- Wajda, Kazimierz. "Ludność Torunia (1815–1914)." In *Historia Torunia*, vol. 3, part 1: *W czasach zaboru pruskiego (1793–1920)*, edited by Marian Biskup, 92–141. Toruń: Wydawnictwo Towarzystwa Naukowego w Toruniu, 2003.
- Wajda, Kazimierz. "Pod ponownym pruskim panowaniem (1815–1920)." In *Toruń dawny i dzisiejszy. Zarys dziejów*, edited by Marian Biskup, 329–416. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe 1983.
- Wajda, Kazimierz. "Przemiany terytorialne i ludnościowe w latach 1850–1914." In *Historia Bydgoszczy*, vol. 1: *Do roku 1920*, edited by Marian Biskup, 505–529. Warszawa, Poznań: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1991.
- Wajda, Kazimierz. "Przemiany w składzie wyznaniowym i narodowościowym ludności Torunia w XIX i początkach XX wieku." In *Mniejszości narodowe i wyznaniowe w Toruniu w XIX i XX wieku*, edited by Mieczysław Wojciechowski, 7–25. Toruń: Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 1993.
- Wajda, Kazimierz. "Życie gospodarcze miasta (1815–1914)." In *Historia Torunia*, vol. 3, part 1: *W czasach zaboru pruskiego (1793–1920)*, edited by Marian Biskup, 142–159. Toruń: Wydawnictwo Towarzystwa Naukowego w Toruniu, 2003.

- Zaleski, Wincenty. *Święci na każdy dzień*. Warszawa: Wydawnictwo Salezjańskie, 1996.
- Zielińska, Agnieszka. "Imiona chrzestne wśród katolików i ewangelików w Toruniu w XIX i na początku XX wieku." *Rocznik Toruński* 39 (2012): 161–193.
- Zielińska, Agnieszka. "Przemiany w strukturze zawodowej w Toruniu w latach 1884–1908 w świetle ksiąg adresowych. Rekonesans badawczy." *Zapiski Historyczne* 85/3 (2020): 35–69. <http://dx.doi.org/10.15762/ZH.2020.26>.
- Zielińska, Agnieszka. "The Jewish family in the 19th and early 20th centuries." In *Framing the Polish family in the past*, edited by Piotr Guzowski and Cezary Kukło, 273–287. London, New York: Routledge 2022.
- Zielińska, Agnieszka. "Żydzi w Toruniu w latach 1847–1914. Elementy analizy demograficznej." *Klio* 22/3 (2012): 133–154. <https://doi.org/10.12775/KLIO.2012.044>.

